

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Історико-юридичний факультет
Кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин
Середня освіта. Історія
014 Середня освіта. Історія

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

На здобуття освітнього ступеня магістра

(освітній ступень, бакалавр або магістр)

"Еволюція радянсько-німецьких відносин у 1920-1930-х рр."

Студентки: Портянко Марини Русланівни

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача освітнього ступеня)

Науковий керівник: Мицик Лариса Миколаївна, кандидат

історичних наук, доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Рецензент: _____

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Ніжин-2021

Анотація

Портянко М. Р. Еволюція радянсько-німецьких відносин у 1920-1930-х рр.

Магістерська робота присвячена дослідженню радянсько-німецьких відносин у 1920 -1930 рр. XX ст.

На підставі аналізу історіографії та доступного комплексу джерел з'ясовані дипломатично-політичні та соціально-економічні відносини між Радянським Союзом та нацистською Німеччиною у період 1920-1930 років XX століття.

Проаналізовано становлення дипломатичних відносин між СРСР та Німеччиною, основні причини та чинники, що зумовили радянсько-німецьке зближення, початок співробітництва й укладення Рапальського договору, а також загострення суперництва напередодні Другої світової війни.

Ключові слова: *Радянська Росія, Німеччина, Рапальська угода, міжнародні відносини, дипломатія, еволюція відносин*

Abstract

Portianko M. R. The Evolution of Soviet-German Relations in the 1920s-1930s.

This master's thesis is devoted to the study of Soviet-German relations in the 1920s -1930s. XX century.

Based on the analysis of historiography and the available set of sources the diplomatic-political and socio-economic relations between the Soviet Union and Nazi Germany in the period from 1920 to 1930 years of the twentieth century.

There have been analyzed the formation of diplomatic relations between the USSR and Germany. In addition, the research has been considered the main reasons and factors that led to the Soviet-German rapprochement the beginning of cooperation, and the conclusion of the Rapallo treaty, as well as the aggravation of rivalry on the eve of World War II.

Keywords: *Soviet Russia, Germany, Rapallo agreement, international relations, diplomacy, the evolution of relations.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4-7
РОЗДІЛ І. "ДУХ РАПАЛО": РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В 1920-Х РР.....	8-39
1.1. Вплив Брест-Литовського сепаратного договору на становлення відносин між Радянською Росією та Веймарською республікою.....	8-14
1.2. Рапальська угода та її роль в еволюції радянсько-німецьких стосунків.....	14-30
1.3. "Рапальська епоха" та її кінець.....	30-39
РОЗДІЛ ІІ. РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ В 1930-Х РР...	40-66
2.1. Еволюція відносин між СРСР та Німеччиною після приходу нацистів до влади.....	40-49
2.2 Боротьба в дипломатичних колах Радянського Союзу щодо перспектив відносин з нацистською Німеччиною.....	49-60
2.3. Загострення геополітичного суперництва напередодні Другої світової війни.....	60-66
ВИСНОВКИ.....	67-68
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА.....	69-72

ВСТУП

Актуальність теми роботи. Відносини Радянської Росії та Німеччини у 1920-1930-х роках займають одне з головних місць у соціально-політичному дискурсі ХХ століття. Їхній розвиток став ваговою ланкою в суцільній лінії подій, які привели до розв'язання нацистською Німеччиною Другої світової війни.

В СРСР та Німеччині світова боротьба викликала колосальні зміни: вбачалися великі економічні труднощі через нанесені війною збитки, які також відбилися на соціальній сфері. Ці країни знаходилися в умовах зовнішньополітичної ізоляції. Німеччину звинуватили у розв'язанні Першої світової війни, а Росію не запросили до участі в Паризькій конференції, через капітуляцію і підписання 3 березня 1918 року в Брест-Литовську мирного сепаратного договору з країнами Четвертого союзу. Дипломатія Радянського союзу почала переходити до більш реалістичного курсу з вирішення міжнародних питань. Через що, радянське керівництво почало активно відшукувати нові шляхи розширення контактів з Веймарською республікою та її союзниками. Дані стосунки сприяли відновленню й збільшенню військово-промислового потенціалу, готуючи основу для майбутнього реваншу та задоволення гегемоністських амбіцій пануючих верхівок обох країн.

Радянсько-німецькі стосунки в 20-30-х роках займають особливе місце в соціально-політичній суперечці ХХ століття. Їх розвиток є ваговою ланкою в загальному ланцюжку подій, що призвели до розв'язання Другої світової війни нацистською Німеччиною.

Метою магістерської роботи є з'ясування мотивів зближення Радянської Росії та Німеччини та основних факторів, що зумовили такий вибір двох держав.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні дослідницькі **завдання:**

1. Провести дослідження джерельної бази даної роботи.
2. Дослідити дію Брест-Литовського договору в становленні відносин між СРСР та Німеччиною.
3. Простежити розвиток дипломатичних відносин Німеччини та Радянського Союзу, як в умовах міжнародної ізоляції, так і під час міжнародного визнання цих держав;
4. Висвітлити розвиток військово-політичної співпраці СРСР та Німеччини.

Об'єктом дослідження є відносини Радянської Росії та Німеччини.

Предметом дослідження є військово-технічне співробітництво між СРСР та Веймарською республікою та його розвиток.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з грудня 1917 року (з початку переговорів Радянської Росії з країнами Четвертого союзу) до 22 червня 1941 року (агресії гітлерівської Німеччини проти СРСР). У магістерській роботі проаналізовано джерела та літературу, які з'явилися з початку брестських переговорів до 1941 року включно.

Територіальні межі дослідження. Радянська Росія , Веймарська республіка, країни Антанти та Четвертого союзу.

Основними методами дослідження є аналізування наукової та джерельної літератури, які входять в основу логічного пізнання суспільних процесів, що протікали в СРСР та Німеччині упродовж досліджуваного періоду, від Рапалло до падіння Веймарської республіки і приходу до влади німецьких нацистів.

Історико-порівняльний метод дав змогу на прикладі вивчення історії Веймарської республіки й СРСР простежити проблеми їх зовнішньополітичної ізоляції, зародження початків становлення нового європейського співтовариства на основі зближення двох режимів. Синхронним методом досліджувалися зовнішньополітичні фактори, що обумовили розвиток радянсько-німецького військового співробітництва, а саме те, що відіграло роль катализатора цього зближення.

Реконструктивний метод допоміг у хронологічному порядку розглянути розвиток і розширення співробітництва у військовій та економічній галузях.

Історіографія та джерельна база дослідження. У дослідженнях радянських істориків І. Коблякова, А. Ахтамзяна, Г. Трухнова та інших розглядаються різні аспекти укладення і наслідків Рапальського договору, а також співробітництво двох країн у політичній, економічній та культурній сферах. розглядалися. Військова сфера, одна з найважливіших у радянсько-німецьких відносинах рапальського періоду, була замовчувана, тому створювалося враження, що військової співпраці взагалі не було. Полегшення доступу до архівних документів у період перебудови дозволило дослідникам вдатися до розробки його змісту та наслідків. Важливі документи з цієї проблеми опублікували Ю.В. Дьяков і Л. Бушуєва. На основі нових документів А. Ахтамзян дав оцінку військовому співробітництву між СРСР і Німеччиною . Один із розділів книги Л. Безименського, а також монографії В. Захарова , С. Горлова та Ю. В. Кантора, в якому його основні напрямки. Вийшли статті В.М. Куліша, Б.А. Томана, Н.Г. Павленко, В.О. Невежіна, Є.В. Мухіна, А.В. Короленкова, монографія О.М. Мерцалова та Л.А. Мерцаловий. Тут проаналізовано вітчизняну історіографію відносин СРСР та Німеччини напередодні Великої Вітчизняної війни. Справедливу критику зазнали ненаукові підходи радянських істориків. Радянська та російська література про відносини сторін у 1939-1941 рр. розглядається також у дисертаціях М.І. Мельтюхова, І.І. Філімонова, Ю.А. Нікіфорова . Окремі моменти історіографії радянсько-німецьких відносин попередніх періодів порушено у статтях О.М. Харіна, Н.Л. Колпакова, А.А. Ахтамзяна, В.К. Фураєва⁸ . Так, О.М. Харін та Н.Л. Колпакова звертають увагу на Брест-Литовський мирний договір, А.А. Ахтамзян підбиває підсумки дослідження Рапальської угоди. В.К. Фураєв вивчає роботи кінця 1980 - початку 1990-х рр., У яких відбувся перегляд колишніх застарілих концепцій. У дисертації О.Е. Терехова, курс лекцій М.Є. Єріна відображено деякі аспекти вітчизняної історіографії рапальської співпраці.

Наукова новизна одержаних результатів полягає, насамперед, у спиранні на нові підходи, критичного переосмислення історіографії, а також актуальність досліджуваної проблематики, що довгий час залишалася мало відомою, через засекречені матеріали архівів, та є недостатньо вивченою у вітчизняній історіографії, у рамках проведеного наукового дослідження здійснює аналіз історіографії та джерельної бази, які належали до радянсько-німецького періоду відносин 20–30-х рр. ХХ ст.

Апробація роботи Дипломне дослідження пройшло апробацію у формі наукової статті « Рапальська угода та її роль в еволюції радянсько-німецьких стосунків» вісник студентського наукового товариства [Випуск 24 с. 108-110] Ніжин 2021

Структурно робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ 1. "ДУХ РАПАЛО": РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В 1920-Х РР.

1.1. Вплив Брест-Литовського сепаратного договору на становлення відносин між Радянською Росією та Веймарською республікою.

На особливу увагу заслуговує тема російсько-німецьких відносин періоду Веймарської республіки. Після поразки Німеччини у війні та Листопадової революції, що призвели до створення республіки, розпочався новий етап у відносинах між Берліном та Москвою. Росія, будучи найактивнішою союзницею Антанти, вийшла з війни та уклала сепаратний світ з головним противником, перейшовши таким чином із числа потенційних переможців у категорію переможених країн. Цей факт було відображено у Брест-Литовському договорі. Внаслідок його укладання були встановлені дипломатичні відносини між кайзерівською Німеччиною та Радянською Росією, тобто. відбулося визнання останньої де-факто та де-юре з боку Берліна як суб'єкт міжнародного права.

Брест-Литовський сепаратний договір підписаний 27 січня 1918 року — мирна угода між двома сторонами-УНР та Австро-Угорщиною Німеччиною, , Болгарією і Туреччиною, що була підписаною у м. Брест (Брест-Литовськ).

Вважається у Першій світовій війні одним з перших мирних договорів. Його укладання значило фактичне визнання Української Народної Республіки як незалежної держави — сторони-підписанта. На це змушено погодилась і більшовицька делегація, що власне і проводила мирні переговори у Брест-Литовську. Проте, офіційно підписавшись під ним 3 березня 1918-го та формально визнавши незалежність УНР , більшовики перейшли в наступ і період першої української незалежності закінчився вже за рік.

З точки зору декрету про мир, який був підписаний 28 жовтня 1918 року, одразу після Жовтневої революції, мирний договір з Німеччиною був неприйнятний , але все ж таки більшовики усвідомлювали, якщо країна не вийде з війни, вони можуть зазнати поразки від контрреволюціонерів.

В. І. Ленін же припускав, що мирний договір може бути потенційно розірвано, якщо Німеччина програє війну.

Ратифікацією Брест-Литовського договору з боку Росії зайнявся ІV Надзвичайний Всеросійський з'їзд Рад. Незважаючи на однорідність представників, з погляду політичних переконань, договір викликав масу суперечок. У результаті проголосувало за – 784 особи, проти – 261, утрималося – 115 делегатів .

У Німеччині за ратифікацію договору голосували консерватори, націонал-ліберали та партія Центру. Соціал-демократи вирішили, що договір має нерівноправний характер, і утрималися від голосування. Лише «незалежні» голосували суворо проти.

Радянський уряд, виходячи з ідей соціалізму та загального рівності, ухвалило, що не використовуватиме звання послів і посланців, тож усі представники Радянської Росії будуть називатися повноважними представниками.

З боку РРФСР повноважним представником у Німеччині був призначений Адольф Абрамович Іоффе, видний більшовик, який отримав чудове юридичне освіта у Цюріху. Німецька Імперія призначила графа Вільгельма Мирбаха, як посланця у Москві .

У квітні 1918 року дипломати розпочали виконання доручень. А.А. Іоффе вручав документи імператору Вільгельму II, а В. Мірбах – голові ВЦВК Якову Михайловичу Свердлову. Незважаючи на укладання Брест-Литовського договору Німеччина продовжила свою військову експансію² .

Німецька імперія військовим шляхом змінила Центральну Раду на владу гетьмана Скоропадського, колишнього офіцера Російської імперії, який був налаштований відтворити Українську державність під егідою Німеччини.

Далі після зміни уряду в Україні, німці рушили на Крим і зайняли його, пізніше почали захоплювати міста Курськ, Орел, Ростов-на-Дону, а апогеєм цього просування було місто Тбілісі, яке було захоплене 12 червня 1918 року.

27 серпня 1918 року було підписано додатковий договір до Брест-Литовського світу . Переговори тривали 1,5 місяці у Берліні. Договір складався з трьох частин: Російсько-німецький політичний договір, (сімнадцять статей); Російсько-німецький фінансовий договір (шістнадцять статей); Російсько-німецький приватно-правовий договір (Тринадцять статей).

З боку Радянської Росії виступив повноважний представник Німеччини А.А. Йоффе, якого критикували члени представництва, а саме Юрій Ларін, який доповідав до Москви, що Йоффе не мав кругозору для досить самостійного орієнтування .

Незважаючи на некомпетентність О.О. Йоффе, уряд зустрів новий договір позитивно. Г.В. Чичерін на засіданні ВЦВК повідомляв, що Додатковий договір покращує становище уряду. Насправді ж справі вигод для Радянської Росії особливо не було, швидше за це були нові поступки Німецької імперії³ .

Політичний договір декларував наступне:

- визнання Німецької імперією націоналізації німецької власності у Росії;
- призупинення військової експансії біля РРФСР;
- зобов'язання Німеччини не втручатися у відносини Радянської Росії та її сусідів, зокрема і з Туреччиною.

Крім загальних домовленостей Радянська Росія зобов'язувалася виплатити Берліну шість мільярдів марок, як компенсацію збитків від витрат на утримання російських військовополонених. Оплата повинна була зроблена золотом, на той час еквівалентом шести мільярдів марок було 245,5 тонн золота.

Якщо для Москви не було як таких економічних вигод, то для Берліна вони були особливо великі. Це було у чистому вигляді продовження Брест-Литовського договору, новий договір передбачав юридичне відділення від Росії Ліфляндії та Естляндії, визнання незалежності Грузії.

Також, окрім чергових територіальних поступок Радянська Росія була зобов'язана прогнати англійських військових зі своїх північних територій, а саме з портів Мурманська та Архангельська .

Ратифікація в Берліні відбулася в дуже складній обстановці. Справа в тому, що вкотре соціал-демократи були проти подальшого примуси Росії до територіальних поступок, спираючись на принцип самовизначення націй, на що глава МЗС відповідав нападкам, що Українська держава жодною мірою не примушувалася до укладання договорів, які були лише наслідком Брестського мирного договору. За підсумком цих переговорів та дебатів соціал-демократи, в черговий раз утрималися від голосування, а партія Центру та націонал-ліберали проголосували за ратифікацію.

У РРФСР була дивніша ситуація, річ у тому, що на момент ратифікацію договору Німеччина вже програла війну. Мабуть у Радянській Росії погано уявляли ситуацію на західних фронтах. А.А. Іоффе взагалі закликав уряд Росії не сваритися з німцями через дрібниці і ратував за надсилання чергового внеску у розмірі кількох десятків тонн золота, але цього не сталося.

А.А. Іоффе помилився не тільки з війною, але і з революційною діяльністю в Німеччині, він доповідав у Москву, що В.І. Ленін переоцінив близькість революції.

Таким чином, перший етап становлення нового зовнішньополітичного курсу за радянської влади зазнав невдачі. Незважаючи на підписаний нерівноправний договір у Брест-Литовську уряд Німеччини не відмовлялося від своїх планів закабалення російської економіки за допомогою військового шантажу. В рамках найважчої міжнародної обстановки більшовики зробили безліч хитрощів для створення стабільної економічної ситуації всередині країни, заради постачання Червона армія і як наслідок збереження влади. Берлін до кінця Першої світової війни створював зовнішньополітичний тиск на нову владу Росії, заради збереження нестабільної обстановки у Східній Європі, яка забезпечувала спокій на східному фронті.

Брестський мирний договір увійшов в історію як перша реальна спроба Німеччини розчленувати Росію і захопити території, що входять до неї (насамперед Україну і Грузію) заради зміцнення свого панування в Європі. Висунуті німцями у Бресті вимоги були спонтанними, продиктованими

обстановкою, що склалася на фронтах. Детальні плани дезінтеграції Росії заздалегідь розроблялися в надрах урядових канцелярій за участю професії, що грала в тодішній Німеччині важливу політичну роль. Гасло завоювання життєвого простору для німців на Сході вигадав зовсім не Гітлер. Ця мета була сформульована і обґрунтована задовго до нього респектабельними університетськими вченими та пангерманськими організаціями. Гітлер відзначився лише воістину звірячими методами реалізації проекту.

Військові невдачі Росії на фронтах Першої світової війни стали одним із вирішальних факторів, що привели до падіння монархії і приходу до влади більшовиків. Після жовтневого перевороту 1917 р. більшовики однією з перших постанов прийняли Декрет про мир, що відображав їхні наміри за будь-яку ціну вийти зі світової війни. Раднарком почав безпрецедентні сепаратні переговори з Німеччиною уже наприкінці року. 3 березня 1918 р. в Бресті між радянською Росією й Німеччиною був укладений мирний договір. Згідно з документом, радянська Росія визнавала за Німеччиною територію Польщі, частково Білорусі та Прибалтики. Вона зобов'язувалась укласти мир з Українською Центральною Радою, відмовитись від претензій на Фінляндію, відновити старий торговельний договір з Німеччиною, а також в розмірі 6 млрд марок виплатити їй репарації, передати Туреччині Карс, Батумі, Ардаган, , роззброїти флот, Радянська Росія, таким чином, втратила територію за розміром 800 тис. кв. км, на якій проживало 26 % населення. Брестський договір означав вихід Росії з війни, і країни Антанти сприйняли це дуже негативно.

Німецькі війська здійснили відчайдушну спробу прорвати оборону союзників у районі річки Соммі у березні 1918 р. Німеччина перекинула на Захід значні сили, використавши Брестський мир з радянською Росією. Але баланс сил змінювався на користь Антанти: у Францію все в більшій кількості продовжували прибувати американські війська.

За допомогою Брестського миру, німецьке командування перекинуло зі Східного на Західний фронт значну частину військ. І розпочалися атаки німецької армії наприкінці березня. Німецькі війська досягли значних успіхів і

просунулися вперед. Армія здійснила три наступальні операції під спільною назвою «битва кайзера», або операція «Мішель» вже до початку червня.

У червні 1918 р німецька армія перейшла річку Марну й наблизилася до Парижа, озброєними легкими кулеметами гранатами та мінометами і застосувавши нову тактику прориву оборони противника штурмовими групами,. Вже в середині липня 1918 р. подана німецькою пропагандою як «битва за мир», розпочалася битва на Марні. В 1914 р. місцем, де вирішувалася доля Західного фронту стала «Друга Марна. Але наступ було зупинено чере те,що резерви Німеччини швидко вичерпалися. І тому німецьке командування не змогло розбити британсько-французькі війська і досягти головної мети й до прибуття американських військ.

27 серпня 1918 року в Берліні був укладений "Російсько-німецький додатковий договір до Мирного договору між Росією, з одного боку, і з іншого боку- Болгарією, Австро-Угорщиною, Туреччиною і Німеччиною ", за яким Росія відмовилась від своїх прав на окуповані Німеччиною області Естляндії, Ліфляндії, Курляндії та Литви, громадяни і компанії Німеччини виводилися з-під дії більшовицьких декретів про націоналізацію, особи, що вже втратили майно, відновлювалися в правах і попри відмову більшовиків від виплат царських боргів, Росія підтверджувала перед Німеччиною ці зобов'язання.

Революція в Німеччині , що змушена була визнати свою поразку у світовій війні відбулася у листопаді 1918 р. Брестський мирний договір анулював уряд РРФСР. Посилити свою присутність у Росії дозволило країнам Антанти закінчення Першої світової війни. У 1918 р. пізньої осені французькі війська висадилися в Севастополі й Одесі , а англійські- в Новоросійську й Батумі. В окремих регіонах країни у цей час прийшли до влади білогвардійські диктатури, очолювані: М. Юденичем — на північному заході, у Сибіру —О. Колчаком, А. Денікіним — на півдні, на півночі країни — Е. Міллером.

На особливу увагу заслуговує тема російсько-німецьких відносин періоду Веймарської республіки. Після поразки Німеччини у війні та Листопадової революції, що призвели до створення республіки, розпочався новий етап у

відносинах між Берліном та Москвою. Росія, будучи найактивнішою союзницею Антанти, вийшла з війни та уклала сепаратний світ з головним противником, перейшовши таким чином із числа потенційних переможців у категорію переможених країн. Цей факт було відображено у Брест-Литовському договорі. Внаслідок його укладання були встановлені дипломатичні відносини між кайзерівською Німеччиною та Радянською Росією, тобто. відбулося визнання останньої де-факто та де-юре з боку Берліна як суб'єкт міжнародного права.

1.2. Рапальська угода та її роль в еволюції радянсько-німецьких стосунків

Незважаючи на тотальну поразку, такі європейські «важковаговики», як Німеччина та Радянська Росія, почали досить швидко виходити зі стану економічної розрухи та депресії і знову задавати тон у «концерті європейських держав». Точкою відліку міжнародного відродження та сходження російського та німецького держав до вершин світової влади можна вважати 16 квітня 1922 р., коли в італійському місті Рапалло під час Генуезької конференції міністри закордонних справ Г.В.Чічерін та В.Ратенау підписали договір.

На першому пленарному засіданні виступив прем'єр-міністр Італії, який проголосив: «ні переможців, ні переможених», а також закликав приєднатися до каннських резолюцій Антанти. Георгій Васильович Чічерін, теж мав можливість виступити, він закликав до економічної співпраці «на основі взаємності, рівноправності та повного і беззастережного визнання», також було висловлено, що відновлення Росії «є неодмінною умовою загального економічного відновлення».

Крім економічного співробітництва, Радянський уряд пропонувало програму загального роззброєння, пояснюючи необхідністю для економічного процвітання "світового господарства". Проте, французька делегація висловила протест щодо загального роззброєння, також посол Франції в Римі К. Баррер попередив, що якщо радянська делегація буде надалі ставити це питання, то

«вона зустріне з сторони французької делегації не лише стриманість, не лише протест, але точна і категорична, остаточна і рішуча відмова»

Другого дня конференції країни «серцевого союзу» вручили меморандум, раніше розроблений у Лондоні групою експертів, який містив такі положення:

– новий більшовицький уряд зобов'язується прийняти на себе все фінансові зобов'язання своїх попередників (уряд Російської імперії та Тимчасовий уряд), щодо іноземних країн та їх громадян;

– «Визнання фінансових зобов'язань усіх, хто був досі в Росії влади» ;

- Більшовицький уряд зобов'язується взяти на себе відповідальність за всі збитки, що сталися через недогляд або дій маріонеткових урядів;

– Радянська Росія отримує частину репараційних виплат, які здійснює Німеччина за умовами Версальського мирного договору.

Грунтуючись на змісті меморандуму, можна зрозуміти, що Антанта мала на меті обміняти міжнародне визнання влади більшовиків на фінансове закабалення Росії. Так само судячи з усього, це було програмою максимум, який був задуманий і для білого уряду, випадок якщо вони скинуть більшовиків.

Його особливість полягала в тому, що приводом та основою послужило загальне для двох країн неприйняття Версальського договору. Переговори про врегулювання спірних питань велися і до Генуї, в січні 1922 р. в тому числі і в Берліні, під час зустрічі з міністром закордонних справ В.Ратенау та канцлером К.Віртом - Г.В.Чічеріна на шляху до Генуї, під час зупинки у Берліні радянської делегації.

Німці довго вагалися, оскільки сепаратний договір з Москвою, що фіксувала відмову від відшкодування збитків, заподіяних революцією, ставив під сумнів можливість відновлення відносин із країнами-переможницями. В результаті було вирішено відкласти рішення до Генуї.

Договір між РРФСР та Німеччиною передбачав негайне відновлення повному обсязі дипломатичних та консульських відносин між обома сторонами та врегулювання всіх спірних питань шляхом взаємної відмови від претензій,

насамперед від відшкодування військових витрат, так само як і збитків, заподіяних ним та їх громадянам у час війни. Було досягнуто домовленості сприяти розвитку торговельно-економічних відносин між Росією та Німеччиною, керуючись принципом найбільшого сприяння. Реакція у Берліні на врегулювання двосторонніх відносин була змішаною, але загалом позитивною.

У своїх спогадах видатний німецький письменник Бернхард Келлерман писав у 1946 році: «Коли я зустрів Вальтера Ратенау після Рапалло, я привітав його з його мужнім вчинком...». «Вальтер Ратенау відкрив ворота на Схід.... Було цілком ясно, - пише він, - що Німеччина та Росія, здавалося, були прямо створені для економічного співробітництва. Німеччина була великою майстернею, обладнаною чудовими машинами, які день і ніч вивергали продукцію, величезна та таємнича Росія була найбільшим виробником сільськогосподарських продуктів та потужної комори невичерпних запасів сировини». «Рідко знайшлися б дві країни, — говорив Келлерман далі, — які так вдало могли доповнити одне одного...».

Г. Кісінджер зазначав, що підписання Рапалльського договору було неминучим через те, що за допомогою створення поясу малих, піддалися остракізму дві найбільші європейські держави недоброзичливих друзів другові держав, і навіть у вигляді розчленування як Німеччини, так і Радянського Союзу, західні союзники визначили цю подію.

Усе це створювало максимум спонукальних мотивів як Німеччини, так Радянського Союзу подолати ідеологічну ворожнечу та співпрацювати у справі підриву Версаля» .

Хоча договір і не став моделлю для врегулювання відносин Німеччини з іншими країнами, тим не менш, він став важливою віхою у відносинах між Веймарською Німеччиною та Радянською Росією, що наклала відбиток на їх взаємини з зовнішніми світом.

Договір підвів політико-правову, економічну і, щонайменше важливо, психологічну платформу під відносини двох країн, створивши майже ціле

десятиліття на сході Європи лояльний фактор сили, дипломатичного партнерства, економічних зв'язків, що розширювалися, і військово-технічної кооперації для Німеччини.

- Стаття 1. Рапальського договору передбачала порядок врегулювання розбіжностей між обома країнами. РРФСР і Німеччина взаємно відмовлялися від відшкодування їх військових витрат і збитків, а також від відшкодування невійськових збитків.
- Згідно статі 2-ій: Німеччина відмовлялася від будь-яких відшкодувань за вжиті Радянським урядом заходи націоналізації за умови, що РРФСР не задовольнить подібних же вимог, пред'явлених іншими державами.
- У статтях 3-4-й говорилося про негайне відновлення дипломатичних і консульських відносин, про право найбільшого сприяння і про співпрацю в економічній області.
- Стаття 5-та передбачала порядок вступу договору в силу. Радянський уряд відмовився від репарацій з Німеччини, права на які були передбачені для Росії 116-ю статтею Версальського мирного договору.

Німеччина, перебувала під постійною загрозою відновлення бойових дій з боку Польщі та Франції, відповідно до Паризької (Версальської) угоди, була придушена неймовірними репараціями, Радянський Союз не подолав голод 1921–1923 років найбільш жакливий у південних хліборобських районах Дону, Поволжя, та України і все ще перебував після громадянської війни в стані розрухи.

В серпні 1922 р. М. М. Крестинський, який став новопризначеним послом (повноважний представник) Радянської Росії зробив пропозицію щодо укладення торгово-економічної угоди СРСР та союзними з нею радянськими республіками та Німеччиною. Прибічником даної угоди став новопризначений посол граф У. Брокдорф-Ранцау у Радянській Росії. У грудні 1922 р. в одному з перших донесень з Москви р. він категорично висловився за відновлення об'ємних торгівельних стосунків з Радянською Росією й швидше, бо в іншому випадку цим займуться інші країни. Лист було опубліковано з аналізом, який

був здійснений німецьким послом, свідчив про те, що зовнішня політика Радянської влади цілком змінилась: політика «компромісів», мирна співпраця замінила агресивний вектор [12, с. 82–96].

Угода передбачала на основі принципів найбільшого сприйняття між двома країнами розвиток взаємовигідної торгівлі.

До кінця 1922 року, а саме 5 листопада Німеччина вагаючись підписала договір про поширення Рапальського договору на всі соціалістичні республіки, за винятком Хіви та Бухари, таким чином, роблячи поступку Лондону.

Рейхстаг ратифікував договір 31 серпня 1923 року. Обидві сторони вигравали від укладання цього договору. СРСР могла проводити індустріалізацію за допомогою промисловості Німеччини, хоча Берлін і намагався уповільнити ці процеси, сподіваючись на скасування монополії торгівлі у зв'язку з переходом Радянської Росії до НЕПу, але партія дала рішуча відмова.

Німеччина ж збільшила свою значущість міжнародній арені, а також з'явилися можливості для вирішення актуального репараційного питання. Граф Брокдорф-Ранцау стверджував: Я вважаю, що через Москву може бути виправлено зло Версаля».

Влітку 1923 р. Німеччина та СРСР вміть підписали так звану «хлібну угоду». Вже восени, за умовами угоди, Радянський Союз продав 30 млн. пудів збіжжя з нового урожаю Німеччині (наслідок пожвавлення господарства після переходу до непу), але за умовою, що отримані гроші витрачаються на німецьких заводах на закупку товарів промисловості. Справді, зовнішньоторговельні організації Радянського Союзу зробили велике замовлення хімічних реактивів, верстатів, лакофарбових виробів та медичного обладнання. [3, с. 58].

Навесні було укладено угоду про постачання пшениці та СРСР розмірі 20 млн. пудів зерна, на виручені гроші більшовики зобов'язалися закупити промислові товари з Німеччини.

Крім зерна СРСР постачав сировину: нафту, ліс, лісоматеріали, нафтопродукти, хутро, марганець і т.д. Німеччина ж постачала традиційні для неї: промислові товари, хімічні продукти, добрива та вугілля.

Але ця угода мав нетривалу, одномоментну натуру. Незламні економічні відносини потребували складання універсальної угоди, яка буде безстроковою або ж довгостроковою.

Рапальська угода мала велике значіння. Вона була першою юридично визнанною країною і одною з великих держав. В цій угоді були життєво зацікавлені обидві країни. В кінці 1922 р. експорт до Росії Німеччиною виріс вдвоє, й імпорт з Росії — в чотирнадцять разів.

Угода внесла визначальні переміни в інтернаціональну політичну ситуацію і сприяла розвитку взаємовигідного співробітництва СРСР та Веймарської республіки не тільки в політичних, культурних та економічних галузях, але й у військових.

Політика обох держав, націлена на ревізію Версальського договору, підтримувалась контактами між СРСР та рейхсвером, які зав'язані взимку 1920 – 1921рр. та до 1926 року лишалися секретом. На початку 1921 року у військовому міністерстві Німеччини з ініціативи фон Секта для організації співпраці з РСЧА була навіть створена «Зондергрупа Р» (Росія), яка увійшла до складу розвідвідділу генштабу рейхсверу. На рубежі 1923-1924 р.р. філія зондергрупи з'явилася в Москві та розпочав свою роботу у червні 1924 року. «Центр Москва» здійснював зв'язок між РСЧА та рейхсвером, контроль за діяльністю німецьких (військових) концесій, за реалізацією угод про створення та функціонування навчальних центрів рейхсверу в СРСР (льотна та танкові школи, а також аерохімічна дослідна станція), а також адміністративний, господарський та фінансовий контроль над цими установами. Крім того, він інформував генштаб про військову політику СРСР та діяв як адміністративний центр для пов'язаного з ним німецького персоналу, працював у СРСР. Очолював центр колишній начальник штабу кайзерівської військової авіації (та її родоначальник) полковник у відставці Х. фон дер Літ-Томзен. [11. С. 15].

Інтерес російської сторони у двосторонній кооперації був у тому, щоб скористатися досягненнями німецької техніки, німецької сторони – щоб за допомогою Росії скинути пута Версальського договору в галузі підготовки військових кадрів, літако- та кораблебудування, виробництва важкої техніки, а також боєприпасів та бойових отруйних газів. До цього додавалися територіальні претензії до Польщі.

Перші угоди щодо військової співпраці були укладені наприкінці листопада 1922 року між фірмою «Юнкерс» та радянським урядом: вони передбачали виробництво металевих літаків і моторів, а також пристрій транзитного повідомлення Швеція-Персія та організацію аерофотозйомки (всього за участю німців до кінця 1925 року на заводі у Філях було збудовано 170 літаків).

В Москві 14 відбулося підписання угоди 14 травня 1923 року про будування хімічного заводу з виготовлення токсичних речовин (акціонерне товариство "Берсоль"). Опісля парафування у середині літа 1923 року угоди про перебудову військових заводів та постачання артилерійських снарядів рейхсверу фірма «Круп» посприяла СРСР наладити виробництво боєприпасів (снарядів /гранат).

Угода мала виключно комфортабельний характер: СРСР не лише одержувала безпосередній шлях до німецьких авіаційних технологій, але через певні обставини надіялася поповнити літаковий парк Радянського Повітряного флоту за допомоги відомих німецьких фірм. Рейсверх, у свою чергу, минувши Версальський договір, міг налагодити серійне виготовлення своїх військових літаків на просторі Радянського Союзу.

15 березня 1922 р, Ще до підписання Рапальського договору, було укладено німецько- радянський договір про будування заводів з виготовлення повітряно-транспортних суден в СРСР. Договір був таємним, тому види німецьких літаків не були у відкритому доступі, а місто Дессау, де стояли заводи німецької фірми, було відзначено як Лейпциг. Спеціальна комісія при Радянській Росії постановила дати "Юнкерс" замовлення на постачання 116

літаків. Сама концесійна угода з фірмою була підписана тільки 26 листопада 1922 р. у Москві, лише після 8 місяців з укладання секретного договору.

29 січня 1923 р. концесійна угода № 1 була затверджена народними комісарами Радянського Союзу. Бік Радянського Союзу надавав "Юнкерс" для винаймання виробництво та нерухоме майно. Перш за все, "Російсько - Балтійський" завод у м. Філя та належними йому земельну ділянку і усіма розташованими на ньому техніко-виробничою інфраструктурою, збудованими спорудами, які будувалися. Також " Російсько-Балтійський " авіаційний завод у Петрограді або будь-які інші однотипні заводи виробництва гідролітаків на Волзі [23 с. 48].

Після погоджування всіх поточних запитань між рейхсвером та підприємством, а також з метою вироблення єдиного курсу по відношенню до радянської сторони німецьким керівництвом було організовано так звану контрольну раду, очолювану професором Г. Юнкерсом.

На сьогоднішній день є відомим те, що розроблюючи основну угоду з підприємством, російська сторона наполягла на додаткові умови: "Юнкерс" повинен влаштувати в СРСР виготовлення алюмінію для радянської авіапромисловості. Компаньйони зобов'язані побудувати ливарну майстерню; терміном на 2 роки, з дня дії договору, опорядкувати конструкторське бюро та лабораторію та до кінця 2-го року дії договору , налагодити на території Радянської Росії виробництво авіамоторів. Очікувалося, терміном на 5 років, що всі німецькі робітники та технічні фахівці на концесійних підприємствах будуть змінені досвідченими радянськими колективом. Підприємству потрібно впровадити безкоштовне перенавчання радянських професіоналів та працівників (не менше 50 осіб) щоразу при будівництві нових видів літаків. Концесіонер повинен був вчасно поремонтувати власними коштами заводські приміщення та будівлі, аби по закінченню оренди вони були переданими радянській стороні у належному технічному стані. Від підприємства вимагали обладнання заводів такими відповідними верстатами та допоміжними пристроями, які дорівнюють "останньому стану техніки за кордоном" [24 с. 67].

Чіткі вимоги висловлювала й німецький бік. Представники підприємства хотіли від "Уряду" концесій на організацію повітряного сполучення між Персією та Швецією ,а також проводити аерофотозйомку на території Радянської Росії. Лише по виконанню цих вимог підприємство було готове організувати виготовлення літаків та авіамоторів. Потрібно зауважити, що на цей час авіаційне виробництво у м. Філя планували досить масштабним. Німецьке підприємство мало збудувати сучасне авіаційне підприємство продуктивністю 350 літаків на рік. При тому половину тих літаків купив Радянський Союз, іншу половину реалізовувало підприємство. Першого року дії угоди німці повинні були побудувати не менше 76 повністю укомплектованих літаків та 36-339 авіаційних моторів.

1 жовтня 1923 німці планували владнати серійний випуск літаків і 30 січня 1924 - моторів. До 1925 року "Юнкерс" повинен налагодити в СРСР авіамоторне виробництво і давати не менше 355 моторів на рік. Договір укладався терміном на 30 років [25 с. 28-45].

На заводі у "Юнкерса" працювали і радянські професіонали, поміж яких були кваліфіковані кадри.

Трудові права та обов'язки обох сторін були укріплені законодавством у спеціальній колективній угоді. Але дирекція підприємства звільнила частину радянських робітників у перший рік концесії, які призвели до виробничо-трудоного конфлікту із завкомом профспілки.

Примітно, що окремі положення договору були свідомо нездійсненні концесіонером, це давало можливість радянському керівництву по-різному тлумачити й надалі використати факт недотримання фірмою угоди. Так, згідно зі ст. 16 "Юнкерс" був зобов'язаний протягом шести місяців з дня дії договору доставити на завод запас алюмінію та дюралюмінію в кількості, достатній для виробництва 750 літаків та 1125 авіамоторів. Понад те, з витрачання зазначених запасів виробництва підприємство було зобов'язане не менше одного разу на три місяці відновлювати сировину до визначеної кількості. Абсолютно

можливо, що в тих домовленостях подібні масштаби авіаційного проєкту були не під силу навіть такому відомому підприємству, як "Юнкерс".

Незважаючи на численні взаємні об'язки, обидві держави повністю не виконали умов договору. "Юнкерс" передусім був заінтересований у отриманні комерційного прибутку у найкоротші терміни. Розгортання авіаційного виробництва, у СРСР вимагало високих технічних і матеріальних зусиль, та й відповідало стратегічним інтересам німецького немалого капіталу, що хотів поставити стан СРСР залежним від німецьких технологій. У документах російського архіву, які зберігалися, повідомлялося, про те, що уже на початку 1926 року німецький військовий міністр у секретному посланні керівнику "Московського центру" відверто визнавав, що тільки з політичних міркувань потрібно триматися за думку про підприємства у Філях і "що технічні помисли не грають більше того значення, яке вони грали у 1922 році"[26 с. 145-149].

Звісно, у 1926 році Німецька держава не була зацікавлена вкладати черговий капітал у підприємство у Філях, але й було також своєрідною фінансовою ношею. Німці не приховували, що постачати до Радянського Союзу готові літаки є досконалим для підприємства розв'язанням.

Проте, у лютому 1925 р ще однією обставиною, яка негативно вплинула на взаємини сторін було те, що, керівнику РВС М. Фрунзе повідомили сюжет перехопленого німецького агентурного повідомлення, з якого стало відомим, що німців не влаштовують нові французько-радянські контакти в авіаційно-промисловій галузі. Німеччина вважала, що під впливом переговорів між СРСР і Францією більшовики втратили інтерес до "Юнкерсу" і ладні пожертвувати їм, якщо вдасться заручитися кредитними можливостями в галузі повітроплавання у французькій індустрії [27 с. 58-62].

Отже, німецька держава думала, що концесія "Юнкерс" увійшла у низхідний етап власного розвитку. Затяжні фінансові труднощі концесії та певні технологічні труднощі привели до загострення взаємних претензій та необхідності нових угод.

У листопаді 1925 р. Політбюро ЦК ВКП(б) прийняло рішення:

" Підказати СРСР замінити проект договору так, щоб забезпечити нам найбільш вигідне припинення договорів " [28 с. 126-129].

Проте на переговах Німеччина несподівано подалася на компроміс і умовилися навіть на погіршений для "Юнкерс" видозміну договору.

Однак 1 березня 1926 р., у записці з запитання концесії " Юнкерс", адресованої в Політбюро ЦК ВКП(б), Д. Ворошилов і Ф. Дзержинський зробили висновок про те, що потрібно розірвати договір. Комітет з концесій скерував листа управлінню підприємства до Берліну, де порадив відмінити концесію. Але "Юнкерс" не квапився це робити, і через те підприємство навмисне затримала відповідь, сподівались на врегулювання проблеми.

Стороні Радянського Союзу було очевидно, що Німеччина прагне у будь-який спосіб подовжити концесію. Німці заявили про "відновлення роботи заводу у Філях під господарюванням Радянського уряду, але з фінансовою або технічною допомогою підприємства" [29 с. 58-62].

Влітку 1926 р. у м. Москва відбувся консилиум осіб Головметалу, УВВС та Авіатресту, де прийняли рішення ліквідування концесійної угоди. Наступні переговори з підприємством набули затяжного характеру. Власні запевнення німців ніяк не закріплювались матеріально, а саме дійство заводу набуло відверто формального характеру. Протягом чотирьох років завод "Юнкерс" видав лише 100 літаків типу Ю-20 та Ю-21, поганіших за якістю, ніж аналогічні закордонні взірці.

Також не було організовано виготовлення алюмінію та дюралюмінію, авіамоторів, не створено конструкторське бюро, не виконано вчасно замовлення на літаки, а самі літаки виявилися непридатними для бойового використання. Вони не були озброєні установками, які є необхідні для розміщення та скидання бомб, були відсутні спеціальні пристрої для стрілянини через гвинт. Всі ці допрацювання після приймання "Юнкерс" у концесіонера виконував авіаційний завод ГАЗ №1 у Москві [30 с. 64-72].

20 січня 1927 р. серйозність стану справ із " Юнкерсом " змусила створити спеціальну комісію Управління Військово-повітряних сил РККА, яка

обстежила заводські приміщення. За результатами її роботи Ворошилов зробив ґрунтовну доповідь у Політбюро ЦК ВКП(б) 26 січня 1927 р.

Завод у Філях, - говорилося в доповіді, - що стоїть вже майже 2 роки і представляв по своєму устаткуванню велику промислову одиницю, зберігався дуже погано: у цехах лежав сніг кучугурами, верстати іржавіли. Літаки з кожним місяцем втрачали свою цінність перестають бути, через це, новими літаками, тому що вони розбираються і збираються, перевозяться з місця на місце."[31 с. 77-86].

Це означало, що після такого виступу наркома оборони реакція Політбюро була однозначною. Необхідність ліквідації концесії була викликаною також необхідністю швидкого відновлення власного виробництва металевих літаків на колишньому "Російсько-Балтійському" заводі.

Між сторонами відбувся торгування щодо виплати збитків від концесії, який тривав близько 6 місяців. ГКК висунув пропозицію для сплати фірмі 2,6 млн. рублів, але "Юнкерс" наполіг у сумі 3,6 млн. рублів.

Керівники наркомату оборони СРСР стосовно німців зайняло досить жорстоку позицію і готові були поставити ультиматум, незгоду з яким залишалося праву ДКК лише на одностороннє володіння заводом, а вирішення всіх спірних грошових претензій перенести до Третейського суду.

У 1927 р. були лише завершеними переговори про ліквідацію концесії та перехід заводу у власність Радянського Союзу.

Рейхсверх мали можливість готувати групи танкістів, льотчиків, та фахівців з хімічної зброї (газів) у трьох приватних школах, а також за допомогою дочірніх фірм німецької військової промисловості у Росії навчати своїх офіцерів поводитися з новою зброєю, виготовленню та володінню якою було заборонено у Німеччині, у той час як СРСР використали технічні звершення німецької військової промисловості та новітні організаційні методи німецького генштабу.

Росія мала, м'яко кажучи, достатню розгалужену матеріальну базу як полігонів, відповідної техніки та місць для взаємного обміну досвідом. Крім

того, режим країни гарантував високий рівень секретності. Не дивно, що військові відомства спробували максимально використати ці можливості. На радянській території навесні 1925 року у Липецьку було організовано авіаційну школу.

Угоди про створення декількох аерохімічних станцій (полігонів) – під Москвою (Подосинки) та в Саратовській області під Вольськом (об'єкт «Томка» біля залізничної станції Причернавська) – і танкової школи в Казані були підписані в 1926 році внаслідок домовленостей, які були досягнуті під час візиту в Берлін у березні 1926 року, заступника Голови РВС СРСР І.С. Уншлихта [12 с.83-92]

Військове співробітництво досягло апогею наприкінці 20-х – на початку 30-х років. В цей період Німеччина знову, як і до першої світової війни, стала найважливішим торговим партнером Радянського Союзу (Росія). Основу співробітництва склали економічні угоди 1925 та 1933 років. Якщо у 1923 році частка СРСР у німецькому імпорті становила 1,5%, то 1932 року вона зросла до 5,8%. У тому ж році Радянський Союз - як і Російська імперія у 1914 році - отримувала 47% свого імпорту з Німеччини.

Спочатку закладені в Рапальському договорі передумови створення радянсько-німецького альянсу, проте, були реалізовані з низки об'єктивних причин. До них слід віднести насамперед несумісність суспільно-державного устрою та вже як наслідок - насильницьку колективізацію та перші репресії в Радянському Союзі, антирадянським настрої німецької соціал-демократії як реакцію на ставлення до неї радянського керівництва, незадовільне становище радянських німців, а також зміна міжнародної обстановки, пов'язана з ослабленням Версальської системи та, відповідно, зі зміцненням позицій Німеччини. З падінням Веймарської республіки в Російсько-німецьких відносинах почалася принципово нова фаза, що вивела на міжнародну арену ідеологічно суперничали, практично співпрацювали, а потім і прямо протиборство тоталітарні режими.

Також, на територіях СРСР створювали змішані радянсько-німецькі виробництва, у тому числі виробництва оборонної індустрії. Це — авіаційний завод у м. Філя (за участю «Юнкерс»), хімзавод «Берсоль» з виготовлення отруйних речовин поблизу м. Самара (за участю фірми «Штольценберга») та деякі радянські заводи, які виготовляли «за німецького технічного сприяння» боєприпаси для артилерії (за участю концерна Круппа). Авіазавод у м. Філя потім обернувся на флагмана радянського літакобудування.

Під час візиту німецької військової делегації до Москви, було вироблено угоду реконструкції хімічного заводу «Бертолетова сіль» у Самарі у травні 1923 року з урахуванням концесії. В угоді завчасно було позначено вимоги до продуктивності підприємства після завершення його реконструкції: бертолетової солі – 26 тис. пудів, хлорного вапна – 75, каустичної соди – 165, олеуму – 250, суперфосфату – 400, фосгену – 65 та іприту – 75 тис. пудів. [35 с. 45-64].

Угода, яка укладалася строком на 20 років, сторона Раднського Союзу в суб'єкті «Метахіма» погодилася надати в концесію хімічний завод в Іващенкові під Самарою. До 15 травня 1924 року Німеччина (ГЕФУ та фірма «Штольценберг») була зобов'язаною організувати на цьому заводі хлорного вапна, каустичної соди, суперфосфату, рідкого хлору, сірчаної кислоти, та фосгену та іприту не пізніше ніж пів року після закінчення будування необхідних для цих підприємств будівель та бертолетової солі — до 1 липня 1924 р. СРСР вкладав у справу 5 880000 золотих рублів, Німеччина, через ГЕФУ, - 4460000 золотих рублів [36 с. 158-162].

Велику частину у виготовленні заводу становила продукція абсолютно мирного призначення — сільськогосподарські добрива та способи боротьби зі шкідниками. Що ж до військової продукції, то «Берсоль» мала, після виходу заводу на повну потужність, майструвати щороку по 600 000 снарядів з фосгеном та іпритом.

В той час ВОХІМУ намагалися знайти в Німеччині компаньйонів з організації колективного виготовлення засобів хімічного захисту. Проте

перемови з фірмою «Ауер» про колективну розробку та виготовлення протигазів провалилися. До кінця 1924 року На заводі в Іващенкові вдалося налагодити виготовлення фосфату, а через рік було запущено лінію з виробництва сірчаної кислоти, в результаті чого комісія «Метакіма» забракувала обидва потоки через застосовані там несучасні технології та непридатну безпеку виготовлення. Діяльність німецьких фахівців не улаштувала керівництво ВОХІМУ, і СРСР захотіли відкликати з виробництва всіх надісланих фірмою Штольценберга спеціалістів через їхню повну некомпетентність.

Окрім тих основ, що сприяли краху підприємства «Юнкерс» у Філах, у цьому інциденті також є переконана відмінність оцінок німецької та радянської сторони на задуми концесії в Іващенкові. Штольценберг не мав вольних розходів для інвестування у велике виробництво, а рейхсверу був потрібен лише один невеликий завод-лабораторія, хований від зорів Контрольної комісії союзників у глибині радянської території.

Водночас ВОХІМУ та Фішман потребували від німців збудувати завод-гігант, який дає по 4 тони отруйних речовин кожного дня. 21 січня 1927 року, заступник наркома оборони І. С. Уншліхт направив Ворошилову і Фішману підсобну записку з потребою відняти завод у Штольценберга і віддати його на баланс Радянської Росії. У записці він писав: «До цього часу ми не мали виробництва отруйних речовин у заводському розмірі. Невелика установка ексолюхіму і Ольгінський завод ВОХІМ тресту, який збудується, є експериментальним, а не великого заводського виготовлення, який тямить хоча б якоюсь міркою задовольнити потребу СРСР у випадку війни. На заводі «Берсоль» ми одержуємо першу і поки що єдину базу виробництва отруйних речовин у широкому масштабі. На ньому виключно доведеться поки що ґрунтуватися у найближчому майбутньому» [37 с. 112-118].

В наслідку, завод було передано утвореному при ВРНГ «Вохімтресту». Епізод «Берсоль» завершився так само безчесно, як і «справа Юнкерс» —

циклом розглядів та арбітражних судів, внаслідок яких концесію було ліквідовано.

Секретна військова співпраця між СРСР та Німеччиною не була якоюсь незвичайною у міжнародних відносинах. У ті роки військово-технічна співпраця з Німеччиною в обхід Версальській угоді довершували Італія, Японія, США та інші країни.

Угоду доповнили листи, які не підходили для публікування. У них ішлося, що в разі визнання СРСР скарг щодо тої чи іншої третьої країни, то урегулювання цього питання стане об'єктом спеціальних переговорів, причому з минулими заводами Німеччини й фабрики матимуть вчинити так само, як і з однотипними виробництвами третьої держави. Також, уряд Німеччини зобов'язувався не брати участь у договорах міжнародного економічного консорціуму СРСР без останніх угод. «Це був перший виступ переможених проти нещадних переможців, – відзначив один з представників прусського військового відомства К. Штудент. – Цей договір мав ефект вибуху бомби», – підкреслював він [8, с. 124].

Отож, невдовзі опісля підписання Рапальської угоди відбулася серія офіціальних відвідин посла Німеччини до представників СРСР. Першим (05.09.1922) Брокдорф-Рантцау відвідав Голову Президії ВР РСФРР Калініна. Характерно, що упродовж всього «Рапальського десятиліття» у радянській політиці переважував погляд Чичеріна, згідно якого відносини з Німеччиною є «найбільшою точкою платформи нашої гри в Європі, яка неминуха для того, щоб приберегти економічні зв'язки з іншими країнами і приберегти політичні зв'язки». Заінтересованість як німців, так і більшовиків противитися «версальському диктату» підводила дипломатію СРСР і вище керівництво до висновку, що поки збережений післявоєнний лад, то «зміцнення Німеччини веде до підняття заінтересованості Німеччини у відносинах з нами».

Росія та Німеччина розвинули політику Рапалло у Берлінському договорі від 24 квітня 1926 року, який зобов'язував обох партнерів до суворого нейтралітету, якщо на іншу бік буде здійснено напад; кожна зі сторін

погодилася не приєднуватися до якого політичного об'єднання чи економічному бойкоту, спрямованому проти з іншого боку. Насправді це означало, що ці дві країни у відносинах одна з одною виводили себе із системи колективної безпеки. А Німеччина вже виключила себе з системи санкцій проти будь-кого. Мотивами для укладання договору, який треба було продовжити в 1931 році з радянської сторони - занепокоєння з приводу занадто сильної західної орієнтації Німеччини та можливість її залучення до антибільшовицький фронт капіталістичних країн; з німецького боку - необхідність вести збалансовану політику зі Сходом та Заходом; і не в останню черга з обох боків - прагнення ревізії кордонів Польщі, як східних, так і західних. У цьому питанні обидві держави були єдиними і постійними, як і в неприйнятті Версальського договору.

Таким чином, рапальська політика виявилася єдиною. можливим виходом із ситуації. Обидві країни були зацікавлені у укладанні такого договору, заради повернення на "Світову арену". Все співробітництво будувалося на спільності інтересів, а не на укладених договорах. Було створено безліч концесійних підприємств, з допомогою яких здійснювалася політика. Ці підприємства, крім торгової надійності, забезпечували і політичну надійність, яка була потрібна для обох країн.

В період існування Рапальського договору обидві сторони були зацікавлені в розширенні економічних зв'язків, хоч і не приховували можливості налагодження відносин з іншими країнами, прикладом може бути численні поїзди Л.Б. Красина до Лондона, в яких обговорювалися виключно економічні моменти .

Незважаючи ні на що Рапальська лінія для обох країн залишалася основним і як показав час найбільш перспективним напрямом, як Німеччини, так Росії

1.3. "Рапальська епоха" та її кінець

Десятирічна рапальська епоха стала унікальним часом співпраці СРСР та Німеччини у політичній, економічній і навіть військовій сферах, коли вдалося впритул наблизитися до рівня переплетення національних економік обох країн, що існував до Першої світової війни. Найтісніші зв'язки були встановлені між радянськими господарськими організаціями та пруськими фірмами. Одним з найбільш зримих проявів вигідної для обох сторін практичної взаємодії стала мережа заправних станцій у Німеччині, що належала змішаній радянсько-німецькій компанії з виробництва автомобільного палива "Дероп-Дерунафт". Як обслуговуючий персонал цих станцій наймалися в основному члени компартії Німеччини, що було суттєвою допомогою КПГ в умовах безробіття, що лютувала в Німеччині під впливом світової економічної кризи. Після приходу Гітлера до влади у січні 1933 року нацистські штурмовики обрали колонки "Дероп" об'єктом нападів і пограбування під тим приводом, що вони є осередками "комуністичної загрози". В результаті мережу колонок довелося швидко згортати.

По Радянській Спілці. Роковини Рапальської умови. У квітні минуло 2 роки з часу підписання між Радянською Спілкою та Німеччиною Рапальської торговельної згоди. Наслідки цих взаємовідносин двох країн були такі. За 1922 рік було вивезено з Радспілки в Німеччину всього 8,989,793 пуди на 16.415.141 карб. Більш за все вивозили сировини й пів оброблених припасів. Харчових припасів вивезено 199 тис. пудів на 2 мільйонів карб. А в Радспілку привезено від німців: харчових припасів 8.700 тис. пуд. на 16*2 мільйонів, карб., сировини й півфабрикатів 5 мільйонів. пуд. на 16 мільйонів карб., скотарських припасів 200 пуд. на 2 тис. "карб., фабричних виробів 12 мільйонів пуд., на 112 мільйонів. карб., а всього привезено 31 мільйонів пуд. на 187 мільйонів карб.

За 1923 рік в Радспілку привезено 23.781 тис. пудів на 178 мільйонів карб., з того числа харчових припасів 6 мільйонів пудів на 13 мільйонів карб., сировини 5 мільйонів пуд., а фабрикатів 8 мільйонів пудів на 92 мільйонів карб. Вивезено в Німеччину 69.668 тис. пудів на 73.988 тис. карб. На першому місці в вивозі стоять харчові припаси: 45 мільйонів пудів на 39 мільйонів карб., і

промислових виробів 17.000 пуд. на 364 тис. карб. Самого лише жита вивезено більш як 33 мільйонів пудів.

Випуск грошей. В Радспілці на 1 лютого грошей розмінних, менш як по 10 карб., було 16% всієї грошової маси, на 1 березня—вже 20% і на 1 квітня — 26%. Кількість радзнаків на 1 квітня виносила вже лише 4% всієї маси. Всього грошей, менших як по 10 карб., випущено майже на 104 мільйонів карб. Знаків скарбниці по 3 й 5 карб, випущено на 71 мільйонів чи на 18%. Зараз випускають 4-ту партію скарбових знаків, щоб довести їх до 100 мільйонів карб. Ф ЦК РКП про агрономію. Недавні збори ЦК компартії ухвалили тези тов. Калиніна про працю на селі, в яких (п. 8) говориться про агрономічні організації ось-що: „Помічений зріст громадської активності сільської інтелігенції (участковий агроном, землемір, лісовий фахівець, навчитель) вимагає уважного вивчення й допомоги партії з метою політичного виховання цих елементів і втягнення їх в течію радянської праці. В напрямковій праці серед агрономів потрібно домагатися втягнення агронома в обслуговування селянського господарства, особливо того, що стає до культурних заходів або до громадських форм у господарстві. Треба добиватися організаційного об'єднання агрономів круг секції робіт землі, організації повторних курсів для них, перегляду, підбору й підсилення агрономів, що фактично працюють на селі й поліпшення їхнього матеріального стану. Особливо важно, щоб парторганізації і організації РКСМ на селі оточували агронома товариською атмосферою й подавали йому допомогу при перевезенню агрокультурних заходів по між селянством, а зокрема втягували їх до обслуговування сільської школи“. Ф Заготовка хліба. До цього часу Експорт хлібом заготовлено для вивозу й відправлено 149 мільйонів пудів хлібних припасів, а замовлень у його є на 154 мільйонів пудів.

Спочатку закладені в Рапалльском договорі передумови створення радянсько-німецького альянсу, проте, не були реалізовані з низки об'єктивних причин. До них слід віднести насамперед несумісність суспільно-державного устрою та вже як наслідок - насильницьку колективізацію та перші репресії в Радянському Союзі, антирадянську німецької соціал-демократії як реакцію на ставлення до

неї радянського керівництва, незадовільне становище радянських німців, а також зміна міжнародної обстановки, пов'язана з ослабленням Версальської системи та, відповідно, зі зміцненням позицій Німеччини. З падінням Веймарської республіки в Російсько-німецьких відносинах почалася принципово нова фаза, що вивела на міжнародну арену ідеологічно суперничали, практично співпрацювали, а потім і прямо протиборство тоталітарні режими. [З с. 38-45]

Все більша ймовірність приходу Гітлера до влади Німеччини поставила перед СРСР низку принципових проблем. З оголошеної Гітлером політичної програми, у якій він піддав різким нападкам концепцію Рапалло, однозначно впливало, що після приходу влади Гітлер радикально змінить німецьку зовнішню політику і неминуче доведе до припинення співробітництва з Москвою. Розвиток подій у цьому напрямі загрожував крахом усієї концепції європейської політики СРСР.

Зазначені передумови схилили Москву до коригування колишньої лінії її європейської політики та організації широкомасштабного дипломатичного наступу з метою підготовки альтернативної програми цієї політики. Такою реальною альтернативою був політичний діалог із Францією та її союзниками. Користуючись зручною нагодою, радянська дипломатія навесні 1931 р. розпочала переговори з французами щодо укладання пакту про ненапад, які проходили несподівано успішно. На початку серпня 1931 р. у Парижі парафували франко-радянський пакт про ненапад.

Прихід до влади у Німеччині Гітлера у січні 1933 р. і різке припинення німецько-радянського співробітництва призвели до принципової зміни умов, що склалися на європейській арені. Політика Гітлера зажадала від Москви перегляду її європейської стратегії та переходу до позитивної політики щодо Польщі та Франції. У новій розстановці сил, що намічається, позиція Польщі набувала для Москви ключового значення, оскільки будь-яке політичне співробітництво з Францією без участі Польщі було позбавлене з геополітичних міркувань особливого сенсу (Польща розглядалася як міст до

реальної співпраці з Францією). З іншого боку, використання так званого польського фактора було в руках Москви найефективнішим засобом впливу на Німеччину. Незважаючи на негативну оцінку стратегічних цілей політики Гітлера щодо СРСР, у Москві не забували про численну та впливову в Німеччині групу прихильників Рапалло, і у своїх політичних планах враховували можливість повернення Німеччини до співпраці з СРСР, після того як «відшумить нацистська революція».

Істотним був ще один аспект. Одночасно зі зростанням напруженості та погіршенням німецько-радянських відносин з'явилися симптоми покращення польсько-німецьких відносин. Зокрема, у Німеччині стихла насамперед шалена, істерична антипольська пропаганда. Ці перші симптоми розрядки у напружених стосунках між Берліном та Варшавою стурбували радянську дипломатію. На можливість нормалізації відносин між Польщею та Німеччиною у Москві завжди дивилися з підозрою, і тим більше після зміни влади у Німеччині. Це відбивалося підході Москви до питання розрядки у відносинах із Польщею. Розрядка розглядалася як своєрідна перевірка для польського уряду: чи планує Польща співпрацю з Німеччиною проти СРСР чи ні.

Необхідність пошуку союзників змушувала Гітлера відкласти тимчасово реалізацію своїх планів із перегляду Версальського договору. У рейхстазі він вимовляє мова (у травні 1933 р.), в якій доводить необхідність миролюбної політики нацистського уряду: «... Ніяка європейська війна не могла б змінити на краще нинішній незадовільний стан речей... Навпаки, успіх політики насильницьких рішень у Європі міг би лише посилити порушення європейської рівноваги та створити вузол нових протиріч та конфліктів у майбутньому... Зрештою, таке безумство призвело б до краху сучасного суспільного та державного порядку. Європу захлиснув би комуністичний хаос...»[2 с. 95-104]

Зрозуміло прагнення Гітлера протиставити комуністичний СРСР іншим країнам Європи: на антикомунізм він робив ставку насамперед і не прогадав. Європейські країни мали бачити в ньому безкомпромісного борця зі світовим комуністичним рухом. Уряд будь-якої європейської країни резонно побоювався

впливу комуністичних ідей, здатних розвалити будь-яку країну, але при цьому змушений був зважати на настрої народу, який не бажав воювати з СРСР. У цій невиразній ситуації Гітлер міг здатися цінною знахідкою: він прямо заявляв про похід на Схід, а його расова теорія нічим не загрожувала, наприклад, англійцям (інші повинні самі піклуватися про себе).

Кінець 1920-х років є початком кінця для рапальської лінії. В у вересні 1928 року помирає посол Німеччини в СРСР У. Брокдорф-Ранцау людина, яка завжди обстоювала політику Рапалло.

У жовтні 1929 року міністр закордонних справ Німеччини Г. Штреземан також помирає, незважаючи на свою західну орієнтованість завжди виступав за підтримку 49 економічних зв'язків із СРСР. Георгій Васильович Чичерін перший комісар закордонних справ СРСР змушений залишити пост через хворобу, а 21 липня 1930 передає свої повноваження Литвинову.

Весною 1930 року висловлюється повноважний представник Н.М. Хрестинський. Восени 1929 року починається світова криза, яка сильно зачіпає капіталістичну Німеччину і практично не відбивається на плановій економіці СРСР.

До середини 1932 року промисловість Німеччини падає на половину (Порівняно з 1913 роком), починається безробіття. радянський Союз продовжує індустріалізацію країни, німецькі промислові кола швидко переорієнтуються на схід.

Незважаючи на зростання експорту, у Німеччині продовжує зростати безробіття і починає виходити з-під контролю політична система, люди все частіше віддають голоси маргінальним партіям, зростає роль нацистського руху. Для стабілізації німецької політики західні країни вдаються до оновлення вимог репараційних виплат «План Юнга», а потім приймається «мораторій Гувера», який взагалі призупинив всякі виплати.

Таким чином, символом кінця Рапальської лінії є прийом у радянському повноважному представництві, на якому було присутнім близько тисячі

німецьких гостей, включаючи канцлера та міністрів, який проходив 7 листопада 1932 року, за три місяці нацисти приходять до влади.

Рапальська політика не могла далі існувати раніше позначених кордонів. Німеччині було «тісно» на радянському ринку, і вона була змушена шукати інших способів задовольнити зростання економіки.

Німеччину змусило глянути на захід кілька причин, а саме: - зниження репараційного тягаря, який був здійснений завдяки плану Дауеса; - товарообіг, що знижується з СРСР, який бажав купувати технології, а не готові вироби та товари; – зацікавленість західних країн у Німеччині як економічному партнері, що дозволило Німеччині постачати товари промислового виробництва країни заходу.

План Дауеса зміг стимулювати Німецьку економіку та залучити іноземний капітал. Встановлювався новий порядок виплат репарацій, більш щадний порівняно з попереднім типом виплат. У жовтні 1924 року Німеччина отримала близько 800 тис. Золотих марок. Франко-бельгійські окупаційні війська були змушені покинути Рур, під тиском міжнародного співтовариства. Незважаючи на дії більшовиків щодо усунення уряду в Німеччині, новий міністр закордонних справ Г. Штресман зайняв позицію раціоналізації. Радянському Союзу не були пред'явлені жодні звинувачення задля збереження економічних зв'язків. Праві кола активізувалися, незважаючи на те, що уряд зайняло позицію розуміння щодо більшовиків, розпочали агітувати проти росіян. Апогеєм цих подій були погроми в радянському торгпредстві в Берліні, учинені поліцією. Німецьке уряд засудив такі дії та ініціював слідство.

Радянський уряд не збирався з цим миритися і всі торгові операції, що проходили у Німеччині, були припинені. Підсумком усіх переговорів було вирішення збереження економічних зв'язків, невтручання радянського уряду у внутрішні справи Німеччини, будівля торгпредства ставало на 3/5 екстериторіальним.

Новим етапом у розвитку Рапальської політики було підписання чергового торгового договору у жовтні 1925 року. Через балансування Берліна

між Заходом та Сходом обговорення договору затягнулося. СРСР переслідував кілька цілей від підписання цього договору, а саме: юридичне визнання торгової монополії, повна екстериторіальність торгпредства в Берліні та рішення локальних фінансових проблем. Останній етап переговорів проходив паралельно із підписанням «радянсько-польської угоди про прикордонні конфлікти, від 3 серпня 1925 року» та спробами Німеччини вступити до Ліги націй, цього 45 сприяла Англія, але протистояла Франція.

Загалом, Німеччині довелося поступитися СРСР масою питань і договір був підписано 12 жовтня 1925 року. Радянським урядом це сприймалося як чергова перемога радянських дипломатів.

Загалом договір був ідейним продовженням Рапальського договору і ні чому не суперечив. Англія не бачила загрозу від імені Німеччини, а виглядала їй у СРСР. Радянський уряд зважився на низку дій, які б зміцнили становище. Лондон все активніше допомагає Німеччині, заради створення Радянському Союзу економічної блокади, про це говорив М. Чемберлен прем'єр-міністру Франції Бріану: «Британський уряд поставило особливою метою залучити Німеччину до Ліги Націй і пов'язати її інтереси з інтересами Західної Європи». Німецька політична еліта розуміє, що Радянський Союз використовувати як привід для налагодження відносин із Західними країнами.

Англія пропонує прийняти Німеччину до Ліги Націй, але Франція блокує таку можливість, на що Г. Штреземан заявляє, що стосунки з СРСР і далі налагоджуватимуться, через відсутність проблем, політичного характеру, які могли б перешкоджати, як у випадку з Лігою Націй. Англія та США не могли упустити таку можливість і за допомоги політичного тиску змушують Францію змінити позицій та вивести окупаційні війська із Німеччини.

У жовтні 1925 року проходить Локарнська конференція, покликана вирішити німецьке питання. На конференцію було запрошено: Великобританія, Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Польща та Чехословаччина. Метою конференції виступало «умиротворення Європи». В під час конференції було

розроблено та прийнято «Рейнський пакт», який забезпечував непорушність західних Німецьких кордонів, що сильно б'є по Франції та Бельгії.

Щодо східних кордонів ведуться запеклі суперечки, Німеччина відмовляється з визнати, що з Польщею та Чехословаччиною були підписано лише арбітражні договори. Перемоги Німеччини у західній політиці сильно вдарили по Радянському союзу. Радянські газети, цілком справедливо, вважали, що загроза прямує на Східну Європу. У СРСР погано ставилися до вступу Німеччини в Лізі Націй, більшовики говорили, що подібний крок приведе до фактичного анулювання Рапалльського договору.

Були прихильники Рапалльського договору і в самій Німеччині. Наприклад, посол Брокдорф-Ранцау писав у Берлін: «Локарнські угоди означають, що Німеччина орієнтується на Захід... Наш вступ до Ліги Націй буде з російської сторони розцінено саме так», міністр закордонних справ Г.Штреземан йому відповів: «Рапальський договір ніколи не розглядався у Німеччині як поворот до Сходу, який виключав би угоду із Заходом». Незважаючи на великі надії Німеччини щодо Ліги Націй, вона не могла відмовлятися від економічної співпраці з Москвою.

СРСР змусив німецький уряд заявити, що не братимуть участі у санкціях Ліги Націй, спрямованих проти СРСР. У листопаді 1925 р. Н.М. Крестинський запропонував Німеччині укласти договір про нейтралітет, але на Німеччину тиснули Франція та Англія, які наполягали на неприйнятті таких угод.

Згодом Німеччина уникала переговорів присвячених цій темі, але на прийняття договору вплинула одна подія: Бразилія та Польща блокували входження Німеччині в Лігу Націй, що змушувало Берлін повертатися знову на Схід. 24 квітня 1926 року було підписано договір про ненапад та нейтралітет, між Веймарською Республікою та СРСР терміном на п'ять років. Ратифікація договору у Берліні відбулася одноголосно.

Зовнішньополітичний фактор відіграв свою роль у знищенні рапальської політики. Західні країни не могли «складаючи руки» спостерігати як Німеччина

та СРСР міцніють за рахунок економічної співпраці та була запропонована допомога Німеччини, заради виведення її з орбіти впливу СРСР.

РОЗДІЛ II. РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ В 1930-Х РР.

2.1. Еволюція відносин між СРСР та Німеччиною після приходу нацистів до влади

Німецька держава знаходилася в кайданах повоєнного тяготи, була у 20-х роках державою, економіка якої удосконалювалася стрімкими ритмами, а також утворювалися усі потрібні передумови та умови для необхідних та взаємовигідних зовнішньополітичних контактів.

Зближення Радянської Росії та Німеччини відбувалося на тлі поглиблення репараційної проблеми, і тим самим процес зближення ставав реактивним, оскільки Радянська держава була єдиною країною, яка висловила рішучий протест проти окупації Рура.

У 1926 році було укладено Берлінську угоду про дружбу та військове невтручання. Німеччина, таким чином, стала основним торговим та військовим партнером Радянського Союзу, що внесло суттєві корективи до характеру міжнародних відносин на наступні роки.

Заснований на принципах Рапальської угоди, Берлінський договір виходив із зобов'язання СРСР та Німеччини, діяти у мирних взаєминах та дружньому співробітництві.

Стаття 1 встановлює, що основою німецько-радянських відносин залишається Рапальський договір, фіксує принцип погодження, що стосуються спільно обох країн питань політичного та економічного характеру.

Згідно зі статтею 2, у разі нападу третьої держави або групи третіх держав на одну з Договірних Сторін, всупереч мирній поведінці останньої, інша Договірна Сторона повинна дотримуватися нейтралітету протягом усього конфлікту.

Крім зобов'язання нейтралітету, в цьому випадку (ст. 3) набувається чинність зобов'язання в економічному або фінансовому бойкоті, який спрямований проти однієї з сторін. Договір був укладений терміном на п'ять років, рахуючи з моменту обміну грамотами ратифікації 4.

Німеччина, яка була приниженою Версальським договором, вбачала у партнерстві з Радянським Союзом, не стільки політичну, як економічну розплату.

Відносини між державами не були обмеженими тільки взаємовигідною торгівлею. Німецька держава надавала Радянській республіці велику технічну підтримку. Виняткового значіння мала військово-технічна співпраця. Німецьке підприємство «Юнкерс», що отримало перспективу, в обхід Версальській угоді, будувати літаки під Москвою. Збройовий землевласник Круп будував артилерійські заводи у Середній Азії. Велика кількість радянських військових спеціалістів виїжджала на практику до Німеччини. На фірмах Радянського Союзу працювали німецькі інженери та інші спеціалісти.

Окрім того, СРСР Німеччина аналізувала як осередок матеріалу для власної індустрії, яка під натиском статей Версальського світу була позбавленою особистих сировинних районів. Темпераментом взаємовигідного партнерства є те, що сам СРСР хотів працювати з Німеччиною тому, що потребували спеціалісти для вирішення технічних та економічних задач.

Сучасне управління СРСР не мало необхідних армією фахівців, тому, не могло не поцікавитися присутністю таких кадрів у Німеччині. Окрім перелічених першопричин та взаємовигідних установ СРСР від співпраці з Німеччиною хотіли отримати нове оснащення для своїх фірм. Такою дією, і СРСР і Німеччина, здійснювали дипломатичну співпрацю, та були одночасно заінтересовані у вирішенні своїх власних завдань, взаємодоповнюючи та підтримуючи один одного.

До початку 1930-х років Німеччина залишалася основним економічним та політичним партнером Радянської Росії у Європі. Саме туди йшов основний потік радянського експорту і з неї поставлялося оснащення для радянської індустрії. Німецький експорт до Радянської Росії стимулював відновлення німецької важкої індустрії.

Перед приходом нацистів до влади, німеччина була національно покірною, лютою, бідною державою. Діапазон контрибуцій для неї визначили в

133 мільярди довоєнних марок — 5 світових запасів золота. В кінці 1923 за один долар давали 4 трильйони 200 мільярдів марок. Зарплатню давали кожного дня, щоб люди встигали хоча б щось закупити. Після того, інфляція стала меншою, але безробіття залишалося чималим. У 1921 році налічували 6 млн, в 1932-му році було вже 7,5 млн. безробітних. Зневірені невеликі виробники здебільшого звинуватили у своїх бідах парламентську демократію й надіялися, що вихід з кризи полягає у зміцненні державної влади.

Економічна криза у 1929 році підштовхнула до нацистів багато великих промисловців і банкірів, які субсидували передвиборчі кампанії НСДАП. Владі соціал-демократів вірило все менше людей. Фактично, Німеччина опинилася між нацистами і комуністами. Нацисти хотіли позбутися національного приниження після поразки у Першій світовій війні. Комуністи, у свою чергу, стали до цієї ідеї байдужими. Нацисти зробили національну революцію одним з вирішальних пунктів у своїй політиці.

І НСДАП і КПН спиралися на однакові соціальні верстви. Вони набирали у свої лави в основному радикально налаштовану молодь, робили це в одних і тих же кварталах та фірмах. Між ними постійно виникали спори, сварки, сутички, які часто переходили в перепалки.

На початку 30-х нацисти оцінювали свої втрати сотнями вбитих і десятками тисяч поранених. Як комуністи, так і нацисти не раз переходили до іншого табору.

У 1929 році соціал-демократи, що перебувають при владі, зробили заборону про діяльність ультралівої партії «Союз червоних фронтовиків», яка налічила понад 200 тисяч членів. Було дуже багато «ротфронтовців», що потрапили в «штурмові загони» НСДАП.

Дану громадянську війну комуністи програвали. Якщо порівнювати пропаганду нацистів і комуністів, то комуністи прягнули, щоб замість законного уряду всюди були Рада, а Німеччина увійшла б у Всесвітній СРСР. Оскільки Всесвітнього Радянського Союзу не було, то Німеччина підкорялася б

СРСР. Нацисти хотіли Велику Німеччину та припинення державного приниження Версальської системи, піднесенню економіки країни [1 с. 42-55].

На шляху до влади

31 липня 1932 року на чергових виборах до рейхстагу НСДАП отримала 229 мандатів (соціал-демократи — 131, комуністи — 98 мандатів), і стали найбільшою фракцією в парламенті.

У зверненні НСДАП від 1 березня 1932 говорилося: «Гітлер — це девіз для всіх, хто вірить у відродження Німеччини... Гітлер переможе, бо народ бажає його перемоги». Нацисти прийшли до влади лідерами революції.

30 січня 1933 року президент Гінденбург призначив Гітлера рейхсканцлером (главою уряду) Німеччини. Але для того, щоб провести свою політику, нацистам того було мало.

Прийшовши до влади, нацисти, взяли за основу праці Гітлера «Майн кампф» із його ідеологією загарбання для арійської раси «життєвого простору», почалися активні підготовки бази для реалізації конкретних поточних та середньострокових зовнішньополітичних задач.

Ще влітку 1932 року на нараді своїх однодумців Гітлер озвучив план створення німецької «расової імперії», що покликана панувати над Європою та світом. «Ми ніколи не досягнемо світового панування, - говорив він, - якщо в центрі нашого розвитку не буде створено потужне, тверде, як сталь, ядро з 80 чи 100 мільйонів німців». У "ядро" включалися крім Німеччини, Австрія, Чехословаччина, частина Польщі. Навколо цього «фундаменту великої Німеччини» винен був лежати пояс малих та середніх васальних держав: Прибалтика, Сербія, Румунія, Угорщина, Фінляндія, Хорватія, Польща, Україна, ряд південно-російських та кавказьких держав. Слов'ян, згідно з його планом, слід було частиною винищити, частиною виселити, інші повинні були обезземелені і перетворені на наймитів або чорноробів для німецької «раси панів».

Для нацистів є важливим поступово звільнитися від стримуючих Німеччину положень Версальської системи і тим самим провести дорогу для

легальної та нічим не обмеженої підготовки німецьких збройних сил до війни. Для цього вони торпедували, і небезуспішно, створення в Європі системи колективної безпеки, яка могла б стати серйозною перешкодою по дорозі до досягнення світового панування. Нацистська верхівка вміло використала антирадянські настрої у пануючих колах провідних західних держав, доводили необхідність створення єдиного фронту боротьби проти більшовицькій Росії та у зв'язку з цим – військово-політичного «рівноправності» з іншими країнами. Німецька пропаганда стверджувала, що оскільки Німеччина є «щитом проти більшовицької небезпеки та захисницею західної цивілізації», то їй потрібні адекватні збройні сили. «Рівноправний» рівень озброєнь був насправді лише прикриттям для початкового етапу створення потужної бойової армії.

З приходом гітлерівців до влади, Женевська конференція з роззброєння зусиллями урядів західних держав та Німеччини перетворилася на ширму, що прикривала легалізацію озброєння третього рейху. Скориставшись стагнацією переговорів, голова фашистської Італії Беніто Муссоліні виступив із пропозицією укласти пакт чотирьох держав. Його ідея зводилася до того, щоб чотири західні держави – Великобританія, Німеччина, Італія, Франція та – створили б свого роду закритий привілейований клуб, уклавши між собою угоду про проведення політики співробітництва та підтримки світу у розвиток пакту Келлога та інших антивоєнних договорів. Другий пункт проекту запропонованого Муссоліні, встановлював можливість перегляду мирних договорів "законними шляхами" згідно зі статтею 19 статуту Ліги націй. Третій пункт підтверджує рівність прав Німеччини та її колишніх союзників (Австрії, Угорщини та Болгарії) в області озброєння. Інші положення вимагали узгодження політики чотирьох держав щодо всіх спірним міжнародним питанням у Європі та за її межами.

16 березня 1933 р. прем'єр-міністр Англії Макдональд вніс на розгляд конференції план, основний зміст якого зводилося до збільшення чисельності збройних сил фашистської Німеччини вдвічі – зі 100 тис. до 200 тис. осіб.

Основні розділи «плану Макдональда», що перекреслювали встановлену Версальським договором чисельність німецьких збройних сил, що зустріли підтримку з боку делегації США. Гітлерівський уряд з повною підставою розцінив «план Макдональда» як санкцію західних держав на переозброєння Німеччини.

Позиція західних держав надихнула гітлерівський уряд, який не сповільнило висунути на конференції нові вимоги. «Або Франція повинна роззброюватися так само, як і ми, або ж ми повинні бути зрівняні в правах з нею», – заявив Гітлер. 27 квітня 1933 р. Німецька делегація висловила свої зауваження до англійської планом. Вона зажадала надати Німеччині право «володіти всіма категоріями зброї, які інші держави вважають за необхідне для самозахисту». На наступний день глава німецької делегації Надольний заявив, що при визначенні чисельності німецьких збройних сил не повинні братися до уваги «напіввоєнні формування», тобто штурмові та охоронні загони, чисельність яких становила кілька сотень тисяч людина.

Гітлер аж ніяк не збирався пов'язувати свою програму озброєнь із роботою та рішеннями конференції з роззброєння. 11 травня 1933 р. у німецькій пресі була опубліковано статтю міністра закордонних справ Костянтина фон Нейрата, в якій наголошувалося, що Німеччина озброюватиметься незалежно від результату роботи конференції. Більше того, керівники фашистської Німеччини були переконані, що Женевська конференція вже зіграла свою роль і надалі може стати лише гальмом на шляху їх здійснення мілітарних планів.

В свою чергу, для СРСР Женевська конференція є авторитетною міжнародною трибуною викриття агресивних задум гітлерівців та боротьби за створення у Європі міцної системи колективної безпеки. Важливим кроком радянської дипломатії в цьому напрямку стала пропозиція укласти міжнародну конвенцію про визначення агресії. І хоча західні держави відмовилися підписати конвенцію, радянське пропозиція зустріла у багатьох країнах розуміння та підтримку. Протягом 1933 – 1934 років документ про визначення агресії поряд із Радянським Союзом підписали Латвія, Туреччина, Іран,

Афганістан, Фінляндія., Естонія, Польща, Румунія, Чехословаччина, Литва, , Югославія.

14 жовтня 1933 р. фашистський уряд заявив про те, що Німеччина не буде в надалі брати участь у роботі конференції з роззброєння. Одночасно було оголошено про вихід Німеччини із Ліги націй. Ці дії супроводжувалися гучною кампанією шовінізму. Рейхстаг було розпущено. На 12 листопада 1933 р. було призначено «вибори» до рейхстагу, під час яких кожен виборець мав відповісти на запитання: чи схвалює він відхід Німеччини з конференції з роззброєння та з Ліги націй і чи готовий він заявити, що політика гітлерівського уряду «є виразом його власної погляду та волі». Характерно, що участь у «виборах» становила 95,2%, причому 92,2% населення проголосувало за єдиний список НСДАП 7,8% бюлетенів було визнано недійсними.

Уряди західних країн відмовилися засудити односторонні дії Гітлера та низці заяв висловили свою готовність вести переговори з Німеччиною поза рамками конференції з роззброєння та Ліги націй. Тим самим ідеї створення колективної системи безпеки, справі миру в Європі було завдано тяжкого удару. Підписання кілька модернізованого проти початковим варіантом «пакту чотирьох» 15 липня 1933 р. * означало успіх агресивного зовнішньополітичного курсу Німеччини, оскільки західні країни офіційно визнали необхідність ревізії Версальського договору та легалізації озброєння Німеччини. Угода Парижа та Лондона з Гітлером та Муссоліні підірвало довіру до Ліги націй та конференції з роззброєння малих та середніх держав Європи, на які до цього спиралися Англія та Франція. Якщо сама Франція, від якої країни Малої Антанти (Чехословаччина, Югославія та Румунія) та Польща сподівалися отримати допомогу у разі військового зіткнення з Німеччиною, пішла на змову з Берліном за спиною Ліги націй, то й малі країни Європи були змушені поставити собі питання, не чи дадуть прямі переговори з Гітлером хоч найменшу гарантію від німецької агресії майбутньому. Гітлерівська дипломатія вміло використала цю обставину, щоб шляхом укладання двосторонніх угод

«про дружбу» не допустити створення у Європі антифашистського фронту колективної безпеки.

Восени 1935 року фашистський генеральний штаб розробляє «План рот», який передбачає тимчасову оборону гітлерівських військ на Сході з завданням початкового удару по Франції. За ним пішов "План грюн" - раптовий, без оголошення війни удар по Чехословаччині з подальшим розгортанням воєнних дій проти Франції. Необхідно, говорилося в цьому плані, «шляхом розгрому ворожих військ та заняття Богемії та Моравії заздалегідь виключити на час війни загрозу з тилу з боку Чехословаччини для боротьби на Заході».

"Особливий план Отто" передбачав збройну інтервенцію проти Австрії. Характерно, що з розробкою цього плану 11 липня 1936 р. гітлерівське Уряд уклав з Австрією угоду про дружбу. Потім був план "Розширений рот-грюн", що передбачав ведення вермахтом війни не тільки проти СРСР, Франції та Чехословаччини, але також проти Англії, Польщі та Литви.

Після того як Німеччина відкрила собі шлях до необмеженого озброєння на суші та у повітрі вона поставила питання про легалізацію її військово-морських озброєнь. Нацисти розуміли, що це питання є особливо чутливим для Великої Британії. Тому вони прагнули приспати пильність Лондона і легально, шляхом ув'язнення відповідної англо-німецької угоди покінчити з військово-морськими статтями Версаль. І тут не обійшлося без антирадянської риторики. Морська угода була підписано 18 червня 1935 р. Англійський уряд задовольнив вимоги Гітлера встановити для німецького флоту «стелю» в 35% від сукупності морської сили Британської імперії.

Версальський договір забороняв Німеччині мати підводний флот. Це питання також піддався ревізії в англо-німецькій військово-морській угоді. Берлін отримав право будувати підводні човни у вигляді до 45% тоннажу підводного флоту Великобританії. В документі встановлювалося, що у разі, якщо Німеччина забажає перевищити цю межу, вона має інформувати про своє рішення британський уряд. Таким чином, підводний флот Німеччини нічим не обмежувався

З приходом до влади Адольфа Гітлера Німеччина припинили роботу все спільні військові підприємства:

- 15 серпня 1933 року ліквідовано станцію «Томка», раніше займалася виробництвом хімічної зброї;
- на початку вересня 1933 року проведено ліквідацію танкової школи у Казані;
- наприкінці вересня 1933 року ліквідовувалася авіаційна школа Липецьке¹.

Таким чином, військове співробітництво Веймарської Німеччини та Радянського союзу не відіграло першорядної ролі. На перший план виходило економічне співробітництво. Радянські офіцери побоювалися німецьких військових вчителів, за підозрою у шпигунстві. Німеччина відверто боялася осуду західними країнами. Багато в чому все зводилося лише до Переговори, всі створені підприємства були недовговічні.

Будь-яке військове співробітництво виконувало лише політичну мету, ані Червона армія, ні рейхсвер не бажали співробітництва. Індустріалізація, що проводиться у СРСР, вимагала імпорту маси техніки та обладнання. Німеччина була найбільш зацікавленою в співробітництво, внаслідок міжнародних економічних проблем.

Крім техніки та обладнання, СРСР змогла домовитися з німецькими промисловцями про передачу досвіду та продаж ліцензій на виготовлення обладнання усередині країни. Масово закуповувалися зразки техніки, що ставали основою радянської промисловості.

2.2 Боротьба в дипломатичних колах Радянського Союзу щодо перспектив відносин з нацистською Німеччиною

Найінтенсивніший період військового співробітництва СРСР з Веймарською Німеччиною припав на 1930-1932 роки. 24 червня 1931 року було підписано продовження Берлінського договору 1926 року, проте через внутрішньополітичну боротьбу він був ратифікований рейхстагом лише 1933 року. Радянська недовіра виникла під час Лозаннської конференції 1932 року,

коли пройшла чутка, що канцлер Німеччини Франц фон Папен запропонував прем'єр-міністру Франції Едуару Еррію військовий союз. Поради також швидко розвивали власні відносини з Францією та її головним союзником, Польщею.

Кульмінацією цього стало укладання радянсько-польського пакту про ненапад 25 липня 1932 року та радянсько-французького пакту про ненапад 29 листопада 1932 року.

Конфлікт між Комуністичною партією Німеччини та Соціал-демократичною партією Німеччини значною мірою сприяв загибелі Веймарської республіки. Однак питання про те, чи стало захоплення влади Гітлером несподіванкою для СРСР, є спірним. Деякі автори стверджують, що Сталін свідомо сприяв приходу Гітлера до влади, спрямувавши політику Комуністичної партії Німеччини самогубним шляхом, щоб сприяти міжімперіалістичній війні, але багато інших авторів відкидають цю теорію.

У цей час торгівля між Німеччиною та Радянським Союзом скоротилася в міру зміцнення ізоляційного сталінського режиму та відмови від військового контролю після Першої світової війни, що призвело до зниження залежності Німеччини від радянського імпорту до 223 мільйонів рейхсмарок до 1934 року.

У 1930-х роках на радянській території було створено цілу низку загальних військово-технічних об'єктів, дякуючи яким Радянський Союз мав шанс відпрацювати тактику та стратегію застосування нових видів озброєння - танкових військ та авіації. На території Радянського Союзу було організовано конструкторські бюро з проектування авіації артилерії, танків. Німеччина була єдиним зовнішньо-економічним партнером Радянського Союзу, але за період 1928-1932 років ускладнилися політичні відносини між Радянською Росією та великими державами Заходу.

Конфлікт привів до зниження масштабу торгових угод та в окремих випадках до ембарго на торгівлю з Радянським Союзом. Отже, до 1931-1932 років частка Німеччини в імпорті до Радянського Союзу зросла до 46%. Зразу після приходу до влади Німеччини Гітлера у 1933 році Радянська Росія змінює темперамент політичних відносин з Німеччиною. Під натиском підприємців

уряд Німеччини запропонував у березні 1935 року СРСР на вигідних умовах новий кредит. У квітні 1935 р. було підписано «Угоду між урядом СРСР та урядом Німеччини про додаткові замовлення СРСР у Німеччині та фінансування цих замовлень Німеччиною».

Ці замовлення представляли індустриальне обладнання машинобудівних виробництв, устаткування нафтової і хімічної промисловості, точні прилади, транспортні засоби, вироби електропромисловості. Зовнішньополітичні відносини поступово охолоджувалися між Радянським Союзом та Німецькою державою. Особливо це стало помітно після Мюнхенської змови у 1938 році, як Радянський Союз старався провести активну зовнішню політику, яка спрямована на захисті зацікавленості Чехословаччини.

Агресивні прагнення німців сформували справжню загрозу для всіх країн Східної та Північно-Східної Європи. Країна Рад порахувала як власне зобов'язання посприяти зміцненню їх захищеності, більш того, якщо небезпека загрожувала їм із боку Німеччини, це було небезпекою і для Москви. радянський Союз надіслав уряду Польщі 14 грудня 1933 р. проект колективної декларації. Ця декларація передбачала, що обидві країни заявили «про їх непохитний і рішучий намір захищати і охороняти світ на сході Європи», спільно захищати «абсолютну економічну та політичну незалежність та недоторканність держав... виділилися зі складу колишньої Російської імперії...». Подібним способом, Москва простягла Польщі дружню руку, пропонуючи спільні заходи щодо забезпечення безпеки та миру.

Відповіддю пропозицію Москви було повідомлення, суть якого полягала в тому, що Польща вважає принципово допустимим. створити цю декларацію за оптимальних умов». Повідомлення був лицемірним. На той момент Варшава вже зробила вибір: вона віддала перевага в перспективі становлення на шлях протирадянського змови з Берліном, чия зовнішня політика несла велику загрозу для незалежності польської держави.

Однак, з тієї причини, що СРСР звернувся до Латвії, Фінляндії, Литві та Естонії з пропозицією підписати з кожною з вищезгаданих держав пакт про

ненапад, представники Польщі запропонували укласти єдину гарантійну угоду між Радянським Союзом, з одного боку, і Естонією, Латвією, Польщею та Фінляндією – з іншого. Обговорення цього договору передбачалося здійснювати разом, «за круглим столом».

Крім гарантій безпеки своїх західних кордонів результатом конференції для Німеччини стало повернення Веймарської республіки до велику політику. Саме у Локарно німецькі правлячі кола досягли фактичної рівності Німеччини з державами-переможницями. Загалом, вона прагнула ліквідувати принизливі для неї постанови Версальського мирного договору, заявляючи про бажання перегляду власності колишніх німецьких колоній, а також територій у Європі та скасування військових обмежень. Саме в період підготовки та в ході самої Локарнської конференції зовнішня політика Німеччини стала знову набувати рис мілітаризму.

Тут же можна відзначити, що становище Німеччини, що склалося, сприяло формуванню несприятливих умов для Франції, яка згодом втрачатиме свій вплив у Європі. Що послужить свого роду поштовхом до співпраці з Радянським Союзом у створенні системи колективної безпеки. Усі спроби французів нейтралізувати негативні наслідки Локарнських угод мало що могли змінити. Рейнський гарантійний пакт позбавив Францію можливості в односторонньому порядку, без згоди Великої Британії та рішення Ліги Націй, застосувати силу проти Німеччини у разі небезпеки, що значно заважало виконанню нею союзницьких зобов'язань щодо східноєвропейських держав у разі їх конфлікту з німцями. У Локарно французи були змушені поступитися політичну ініціативу Лондону, який виступав за мирну ревізію Версальського договору шляхом нових компромісів та поступок німецької сторони.

Переходимо до наступної віхи підготовки та розв'язування війни - «пакту чотирьох», створеному 1933 року, до якого увійшли Великобританія, Франція, Німеччина та Італія. Через стільки років після створення рішеннями Локарнської конференції правового механізму підштовхування Німеччини на схід відбувся важливий крок втілення цього плану в життя, створивши по суті

політичний директорат, який може користуватися цим механізмом та керувати кордонами.

Ідею укладання «пакту чотирьох» Муссоліні висунув ще в 1932 р. З метою зміцнення міжнародного стану та політичної позиції своєї країни, домігшись для неї однакового з Великобританією та Францією участі у групі великих держав, та втілити в життя свої власні експансіоністські плани. Закликаючи до зміни Версальського порядку та критикуючи Лігу Націй, великий механізм якої заважав їй брати участь у справі врегулювання міжнародних проблем негайно та вдало, Муссоліні пропонував створити в Європі простіший і удосконалений політичний інструмент для підтримки миру, та безпеки. Таким інструментом мала стати директорія чотирьох провідних європейських держав - Великобританії, Франції, Італії та Німеччини. Представлений Муссоліні проект договору передбачав визнання принципів можливої ревізії мирних договорів у майбутньому, рівності в озброєнні для Німеччини, Австрії, Угорщини та Болгарія, співробітництво чотирьох держав з питань колоній. В проект договору містився також положення про те, що у разі необхідності цей союз чотирьох має право чинити тиск на інші держави з метою відмінювання їх до підпорядкування узгодженим усередині її положенням.

Після парафування 6 червня 1933 р. «пакту чотирьох» у Римі послами - Франції Г. Жувенелем, Німеччини У. Хасселем, Англії Р. В. Грехемом та Б. Муссоліні він був підписаний 15 липня. Москва прийняла пропозицію Муссоліні підписати політичний договір, внаслідок чого було створено проект радянсько-італійського пакту про ненапад. 1 вересня 1933 р. Політбюро прийняло пропозицію італійської сторони про найменування пакту про ненапад «пактом про дружбі, ненападі та нейтралітеті». Договір було підписано В. П. Потьомкіним і Б. Муссоліні 2 вересня 1933 р. та ратифікований у Москві та Римі у жовтні 1933 р.

Підтримана Німеччиною та Великобританією ідея «пакту чотирьох» викликала негативну реакцію більшості європейських держав, що побоювалися

утиску своїх суверенних прав. Особливо різко проти її протестували східноєвропейські союзники Франції - Польща та країни Малої Антанти, які справедливо вбачали в італійських пропозиціях пряму загрозу своєму суверенітету та територіальній цілісності. У Парижі теж чудово розуміли всю небезпеку плану Муссоліні. Проте, прагнучи уникнути політичної ізоляції та розколу у європейській «четвірці», а також не бажаючи допустити можливого італонімецького зближення у разі своєї прямої відмови від пропозицій Муссоліні, Франція погодилася взяти участь у їхньому обговоренні.

У Франції «пакт чотирьох» був ратифікований, т. до. фактично прирікав її на співпрацю з трьома державами яких два – Німеччина та Італія – були їй ворожі, а третє – Англія — будувала свою політику на використанні франко-німецьких та франко-італійські протиріччя.

Кожна зі сторін залишилася незадоволеною досягнутим компромісом. Це і зумовило подальшу долю договору, який, не ратифікований ні Німеччиною, ні Францією, так і не вступив у силу. Проте переговори про його укладання, як і сам факт його підписання, справили негативний вплив на подальше розвиток політичної ситуації у Європі. Болючий удар був нанесений за відносинами Франції з її східноєвропейськими союзниками, насамперед Польщею, тоді як нацистська Німеччина, уникнувши загрози ізоляції, змогла значно зміцнити свої міжнародні позиції та почати за спинами західних держав власну політичну гру. Підписаний без участі СРСР «пакт чотирьох» завдав удару і за радянсько-французькими відносинами, породивши в Москві обґрунтовані підозри у його антирадянській спрямованості.

Зародження Другої світової війни показало, яку величезну загрозу для людства є імперіалізмом, який прагне всіма правдами та неправдами схилити все на свою користь. Це і сталося у 1930-х роках, коли Німеччина перетворилася на головне вогнище агресії на світовій арені, шляхом породження фашизму та його посилення боку імперіалістів. Спробував протистояти такому небезпечному стану справ Радянський Союз зіткнувся з

таємним протистоянням країн і небажанням співробітництва у боротьбі за безпеку всього світу.

Будучи однією з миролюбних країн, СРСР боролася за створення системи колективної безпеки, тоді як політичні керівництва Німеччини, Польщі та Японії таємно готувалися напасти, підписуючи таємні договори, про які йтиметься далі. Розглянемо передумови створення системи колективної безпеки та тіньові взаємини країн, які готуються до агресії, через інтереси та дії польської сторони.

Беручи до уваги те, що 26 січня 1934 Німеччина уклала пакт про ненапад з Польщею, в Москві націлилися на більш інтенсивне зближення з Францією. Радянське керівництво підтримало пропозиції французького міністра закордонних справ Л. Барту. Перше полягало в тому, що всі держави Східної та Центральної Європи, включаючи Німеччину та СРСР, повинні підписати угоду про зобов'язання надавати взаємну допомогу тому з них, яке стане жертвою агресії.

Ця угода, так званий «Східний пакт», мала стати аналогом Локарнських угод для Західної Європи. Друга пропозиція передбачала, що Франція та СРСР підпишуть двосторонній договір про взаємодопомогу у разі військової агресії в Європі та, таким чином, зв'яжуть між собою дві системи колективної безпеки, східно- та західноєвропейську (локарнську). Французька та радянська сторони зайнялися спільним виробленням проекту Східного пакту, проте Німеччина відразу відмовилася підписувати подібну угоду, про своє небажання робити це заявила і Польща. 9 жовтня 1934 року у Марселі Л. Барту було вбито разом із королем Югославії Олександром I хорватськими терористами. До проекту Східного пакту новий глава МЗС Франції П. Лаваль не повертався, але ідею радянсько-французького договору підтримав. Після того, як Німеччина, порушивши одну з умов Версальського договору, відновила обов'язкову військову службу, СРСР та Франція підписали двосторонній договір про взаємодопомогу у разі військового нападу в Європі. Це сталося 2 травня 1935 року, а ще через два тижні СРСР підписала аналогічний пакт із

Чехословаччиною. Паралельно йшло і радянсько-британське зближення, апогеєм якого став візит до Москви міністра закордонних справ Великої Британії Е. Ідена у березні 1935 року.

3 жовтня 1935 року італійські війська вторглися до Ефіопії, почалася італо-ефіопська війна. Радянські дипломати у Лізі Націй виступили за застосування до агресора санкцій аж до ембарго на постачання нафти, яких побоювався Муссоліні. Проте через нерішучість дій Франції та Великобританії здійснити тиск на Італію не вдалося.

28 лютого 1936 року – через дев'ять місяців після підписання – було ратифіковано радянсько-французький договір про взаємодопомогу. Гітлер використав це як привід для ремілітаризації Рейнської області. 7 березня 1936 року, заявивши, що на запевнення Німеччини про дружбу Франція відповіла «альянсом з Радянським Союзом, що відкриває ворота Європи більшовизму», він наказав ввести війська на територію Рейнської області. Тим самим влада Німеччини порушила Версальський договір і Локарнські угоди. У Москві на крок Гітлера відреагували заявою про готовність вжити спільно з Францією та Великою Британією в рамках Ліги Націй всі необхідні заходи для забезпечення дотримання існуючих договорів. Що ж до великих держав Заходу, всі вони ухилилися від активних дій, бажаючи пов'язувати себе зобов'язаннями з СРСР.

У липні 1936 року розпочалася громадянська війна в Іспанії. Італія та Німеччина підтримали бунтівників, які виступили проти законного республіканського уряду в Мадриді. Згодом італо-німецька допомога Франка ставала все більш суттєвою. Незважаючи на те, що встановлення режиму Франко в Іспанії створювало Лондону та Парижу більшу загрозу, ніж Москві, Франція та Великобританія запропонували міжнародні зобов'язання щодо невтручання. СРСР був змушений приєднатися, хоча на початку війни в Іспанії і дав зрозуміти, що займає бік законного уряду. Незважаючи на те, що до зобов'язань формально приєдналися і Німеччина з Італією, вони продовжували підтримувати заколотників. З урахуванням цього восени 1936 року у Москві вирішили самостійно надавати допомогу республіканському уряду: посилати

зброю, направляти інструкторів, і навіть добровольців, у тому числі формувалися міжнародні бригади.

У жовтні 1936 року Німеччина та Італія уклали угоду про військово-політичне співробітництво, створивши так звану Вісь Берлін – Рим.

25 листопада 1936 року у Берліні Німеччина та Японія підписали Антиконтинентальний пакт. За рік до нього приєдналася і Італія. В результаті утворився блок, який під гаслами боротьби з комунізмом розпочав активну підготовку до війни. У березні 1938 року Німеччина здійснила «аншлюс» Австрії – територія республіки увійшла до складу північного сусіда. Французьке та британське уряди обмежилися формальним засудженням аншлюсу. СРСР закликав до колективної відсічі агресії, проте його пропозиція не зустріла підтримки.

Західні держави, розраховуючи те що, що Гітлер обмежить свої експансіоністські плани східним напрямом, взяли курс проведення політики поступок нацистської Німеччини.

У вересні 1938 року Гітлер зажадав від влади Чехословаччини передачі Німеччині Судетської області, де німці становили більшість населення. Прага була готова оборонятися, але Франція відмовилася від своїх союзницьких зобов'язань і разом із Великою Британією переконала чехословацький уряд поступитися Судетською областю. Радянська сторона запропонувала державам Заходу спільними зусиллями захистити Чехословаччину, але ті, які не зацікавлені в падінні націонал-соціалістичного режиму в Німеччині, відповіли відмовою.

Відмовилася від допомоги СРСР та Чехословаччина, влада якої побоювалася, що це створить умови для радянської інтервенції.

У ніч із 29 на 30 вересня 1938 року на конференції глав урядів та міністрів закордонних справ чотирьох держав у Мюнхені було підписано угоду, яку в радянській історіографії було прийнято називати «Мюнхенською змовою». За його умовою, Судетська область переходила до складу Німеччини.

Представники СРСР Мюнхен запрошені були, а сам Радянський Союз виявився єдиною державою, відмовившись визнати наслідки досягнутої у Мюнхені домовленості. Приклад Німеччини розв'язав руки італійському диктатору Б. Муссоліні: у квітні 1939 італійські війська окупували Албанію.

Мюнхенська угода показала, що західні держави не готові співпрацювати з СРСР у рамках системи колективної безпеки, і це змусило радянське керівництво переглянути принципи зовнішньої політики країни. Москва взяла курс на нейтралітет у разі конфлікту між капіталістичними державами, розраховуючи на отримання вигоди з майбутньої війни.

У квітні 1939 року, в умовах наростання військової загрози, СРСР розпочав переговори з Великобританією та Францією про взаємні зобов'язання у наданні допомоги у разі агресії проти будь-якої з трьох країн у Європі, але спроби домовитися зайшли в глухий кут. Великобританія тим часом таємно вела переговори з Німеччиною з метою спрямувати агресію Гітлера проти СРСР. Торішнього серпня 1939 року радянська сторона запропонувала тим самим державам підписати військову конвенцію, що передбачає спільні дії збройних сил трьох держав у разі німецької агресії. Передбачалося, що СРСР матиме можливість провести війська через територію Польщі, щоб вийти до кордону Німеччини. Варшава, яка на той момент вже мала гарантії Франції та Великобританії про захист у разі нападу Німеччини, категорично відмовилася, а французький та британський уряди не намагалися переконувати її у зворотному. Переговори знову зазнали невдачі, і це перекреслило останню спробу створити єдиний антигітлерівський фронт у Європі. Прагнучи запобігти реальній загрози війни, радянський уряд вступив у діалог із Німеччиною.

Визначальними моментами у 1939-1941 роках радянсько-німецьких стосунків став пакт «Молотова-Ріббентропа» та угода «Про дружбу та кордони». Упродовж весни-літа 1939 року Радянський Союз паралельно провів перемови з дипломатичними представниками головних європейських держав.

Для рішення питання колективної безпеки та сутички з німецькою агресією визнавали московські переговори між Францією, Англією та

Радянським Союзом. Таким чином, 2 серпня 1939 року ці переговори закінчилися прийняттям проекту договору про взаємодопомогу.

Цей договір передбачав, що Великобританія, Франція та Радянський Союз зобов'язалися негайно надавати допомогу в короткий термін один одному, а також європейським державам, які граничать із Радянським Союзом, у разі агресії проти будь-якої з цих країн. Проект так і не став реальним договором, оскільки ніяка зі сторін не виявила інтересу, а також висували свідомо неприйнятні умови. На перемовинах військових місій тих держав щодо організації колективної оборони проти агресії в Європі, СРСР ставило основною умовою забезпечення проходу Червоної Армії через територію Румунії чи Польщі у тому випадку, коли вони зазнають нападу агресора, заздалегідь знаючи, що ні Румунія, ні Польща через принципи не погодилася б із такими умовами.

23 серпня 1939 року стало рішенням припинити переговори з Англією та Францією та скласти з Німецькою республікою угоду про ненапад, яке було прийнято Сталіним. Ця угода трактувалася як Пакт «Молотова-Ріббентропа», підписана від імені своїх урядів та держав І. Ріббентропом та В. М. Молотовим.

Обидва боки мали різні цілі, складаючи цю угоду. Гітлер готується до набігу на Польщу вважаючи, що цей Пакт виключить для Німеччини небезпеку війни на два фронти в Європі, адже Сталін був заінтересований у залученні до сфери впливу Радянського Союзу просторів, відібраних у колишньої Російської імперії. Сталін вивчав договір як можливість уникнення збройного конфлікту та шанс підготуватися до неминучих військових дій.

Згідно угоди, підписаної у 1939 році, сторони зобов'язалися вирішити усі спори та конфлікти між собою виключно мирним напрямом, а також дотримуватися нейтралітету у разі конфлікту однієї з сторін з боку третьої держави. Угода мала секретний додатковий протокол про розмежування «сфер впливу» у Південно-Східній та Східній Європі, згідно якої частина Польщі, а також Естонія, Бессарабія, Латвія та Фінляндія визнавалися «сферою впливу» Радянського Союзу.

Вже 1 вересня 1939 року Німецька республіка напала на Польщу. Радянський Союз зобов'язаний був, відповідно до домовленості, також ввести свої війська до Польщі. Але Молотов випрохав відстрочки, заявивши послу Німеччини в Радянській Росії В. Шуленбургу, що в результаті того, що Польща розпадається на частини, СРСР має прийти на допомогу білорусам та українцям, яким «загрожує» Німеччина, що дозволило СРСР не виглядати агресором.

Окрім угоди було підписано конфіденційний протокол про еміграцію німців, які проживали у сфері радянських інтересів у Німеччині, а білорусів та українців – у Радянський Союз. Також були підписані декілька секретних додаткових протоколів, у яких Німеччина та Радянський Союз взяли на себе відповідальність не допустити «польської агітації» і припинити будь-які її прояви. Відповідно до іншого протоколу, Литва відходила у сферу інтересів Радянського Союзу, в обмін на Люблінське та частину Варшавського підприємства, які передались Німеччині. Невдача літніх англійсько-радянських та радянсько-французьких переговорів, а також підписання Пакту Молотова-Ріббентропа були однозначно сприйняті у світі як перемога німецьких дипломатів та провал англійської та французької зовнішньополітичних стратегій.

У Лондоні боялися, що Радянський Союз може вступити у війну за Німеччину, тому заяву радянського керівництва про нейтралітет у європейській війні було оцінено позитивно. Окрім того, входження Західної України та Західної Білорусії до складу Радянського Союзу з одночасною відмовою від національних польських територій мали потенційно антинімецький темперамент.

Серед представників французького та англійського керівництва було міркування про те, що західні райони України та Білорусії не були польськими територіями, тому проблема відновлення Польщі пов'язана лише з Німеччиною. Радянський Союз вважав за краще нейтралітет у війні Заходу і Німеччини, що насувалася, за Польщу. Пропонувалося забезпечити безпеку Радянського Союзу за рахунок відходу Німеччини з східної Польщі та балтійських держав.

Радянсько-німецька політика пактів, або ж безпосередніх двосторонніх договорів, набула продовження у 1940 році. Радянська дипломатична активність була акцентом на відносинах з Туреччиною та Болгарією. Радянський Союз намагався залучити Болгарію до сфери своїх інтересів, запропонувавши підписати договір про взаємодопомогу.

2.3. Загострення геополітичного суперництва напередодні Другої світової війни

За роки економічної кризи 1929-1933 років різко підвищилося напруження у стосунках між переможеними країнами та країнами - переможницями у Першій світовій війні. Японія щонайперше обрала напрям насильницької ліквідації Версальсько-Вашингтонської системи. Ігноруючи інтереси Великої Британії і США в Китаї, у вересні 1931 року Японія почала анексію Маньчжурії- територію Північно-Східного Китаю.

Ліга Націй була не в змозі зупинити агресора. В березні 1933 року, Японія проголосила про вихід із Ліги Націй і пішла на зближення з Німеччиною, де у 1933 році до керма прийшли націонал-соціалісти на чолі з А. Гітлером. диктатор Італії Б. Муссоліні зрозумів, що Ліга Націй не володіє реальними важелями щодо припинення агресії, у квітні 1935 року розпочав війну проти Ефіопії. Зіткнувшись з рішучим опором місцевих племен, італійська армія спромоглася в 1936 р. здобути Аддис-Абебу, лише ціною великих втрат. У березні 1936 р. порушивши умови Версальського договору, Німеччина окупувала демілітаризовану Рейнську зону,.

На початку 30-х років у Німеччині володарювала атмосфера недовіри. Світова економічна криза надто тяжко вдарила по країні, мільйони людей залишилися без робочих місць. Ще незатертою була згадка про принизливу поразку Німеччини у Першій світовій війні 15-річної давності; окрім того, німці вважали надто слабкою Веймарську республіку. Ці умови надали можливість підняти новому лідеру Адольфу Гітлеру та його дітищу — Націонал-соціалістичній робітничій партії Німеччини.

Переконливий і промовистий оратор, Гітлер привернув на свою сторону велику кількість німців, які прагнули змін. Він обіцяв повернути Німеччині колишню славу, а також підвищити якість життя німцям. Нацисти апелювали насамперед до молоді, низів середнього класу(ремісникам та фермерам, конторським службовцям та власникам невеликих магазинів) та безробітних.

З блискавичною швидкістю партія прийшла до влади. Напередодні економічної кризи нацисти стояли за невідомою міноритарною партією; у 1924 році, на виборах до рейхстагу (парламенту Німеччини), вони отримали лише 3% голосів. На виборах у 1932 році нацисти вибороли вже 33 % голосів, лишивши позаду решту партій. У січні 1933 р. Гітлера призначили керівником уряду Німеччини, і більшість німців вбачали у ньому рятівника нації.

У жовтні 1933 року на потребу А. Гітлера оформили вихід Німеччини з Ліги Націй, а німецькі делегати лишили конференцію з роззброєння.

Наприкінці 1934 року завершилося формування нової зовнішньополітичної концепції СРСР. Але це зовсім не означало, що Сталін геть-чисто відмовився від спроб поживалення дружніх відносин з Німеччиною Гітлера.

У березні 1935 року Німеччина порвала військові встановлення Версальського договору і запровадила загальну військову службу. Розрив Версальського договору сприймається Сталіним як з розумінням, а й зі схваленням. Розмовляючи з Іденом 29 березня 1935 року у Кремлі, Сталін каже: " Рано чи пізно німецький народ мав звільнитися від Версальських ланцюгів... Повторюю, такий великий народ, як германці, мав вирватися з ланцюгів Версаля"³. У цій бесіді Сталін кілька разів повторює: "Германці - великий і хоробрий народ. Ми цього ніколи не забуваємо".

Протягом 1935 і 1936 років Сталін продовжував зберігати оптимізм щодо можливості домовитися з Гітлером, незважаючи на попередження іноземного відділу НКВС, що "всі спроби СРСР утихомирити Гітлера провалилися. Головною перешкодою для досягнення розуміння з Москвою є сам Гітлер".

Німецьке втручання в іспанський конфлікт супроводжувалося вибухом антирадянської кампанії в німецькій пресі, яка служила як виправдання дій Німеччини на Піренейському півострові, так поглиблення ідеологічної поляризації у Європі. Як зазначає більшість дослідників, у контексті іспанського конфлікту німецька дипломатія та пропаганда намагалися представити свою країну бастіоном на шляху «експансії комунізму» та посилити страх перед «більшовицькою загрозою».

Однак ні конфронтація в Іспанії, ні укладання німецько-японського "антикомінтернівського" пакту в 1936 не похитнули впевненості Сталіна в можливості угоди з Німеччиною.

Тим часом становище у Радянському Союзі почало швидко змінюватися на гірше. Ішли повальні арешти, розгортався у небувалих масштабах терор. У січні 1937 року на відкритому процесі в Москві Карл Радек, який виконував роль і обвинуваченого, і головного свідка звинувачення, зізнався у скоєній нібито зраді і в шпигунстві на користь Німеччини. Обмовивши себе та інших обвинувачених, Радек ненадовго врятував своє життя. Всі переговори з німцями, які Радек вів за дорученням Сталіна (про це він, зрозуміло, промовчав), були інкриміновані йому як зрада.

Упродовж 1936-1937 років публічно оформили коаліцію глибин агресії. Між Німеччиною і Італією було підписано таємний протокол про узгоджені дії. За словами Муссоліні, утворилася "вертикаль", або "вісь", Берлін - Рим. У листопаді 1936 року між Японією та Німеччиною було підписано договір "проти Комуністичного Інтернаціоналу" та "додаткову таємну військову угоду", що стали початком Антикомінтернівського пакту. У листопаді 1937 р. до нього приєдналася Італія, завершивши формування "осі" Берлін - Рим - Токіо. Ключове призначення у цьому агресивному блоці відіграла Німеччина.

Першою жертвою Гітлера в Європі стала Австрія - батьківщина фюрера, після ремілітаризації Рейнської зони. 13 березня 1938 р. було здійснено «аншлюс» її до Рейху.

Наступною жертвою Німеччини була Чехословацька Республіка . Гітлер поставив перед чехословацьким президентом Е. Бенешем та союзниками з Чехословацькою Республікою- Францією та Великою Британією ультимативну вимогу передачі Німеччині Судетської області.

З 29 по 30 вересня 1938 року в Мюнхені відбулася конференція за участю керівників Німеччини, Італії, Франції та Англії: А. Гітлера, Б. Муссоліні, Е. Даладьє і Н. Чемберлена, де вирішувалась доля Чехословаччини. Учасники Мюнхенської змови розчленували Чехословацьку Республіку, передавши Німеччині її важливі райони. Також була підписана англо-німецька декларація про взаємний ненапад.

У грудні 1938 року таку ж декларацію підписали Німеччина та Франція. Мюнхенська угода стала вагомим етапом політики "умиротворення", змови з гітлерівською Німеччиною. Вже в березні 1939 року Німеччина окупувала лишки Чехословаччини. Тоді Гітлер змусив Литву передати Німеччині Мемель з прилеглим до неї районом.

Падіння Чехословаччини спонукало Париж і Лондон до протидії нацистській агресії. Н. Чемберлен (вчорашній "миротворець") від імені британського уряду надав односторонні гарантії безпеки потенційним жертвам Гітлера: Румунії, Туреччині, Греції та Польщі. До цих гарантій приєдналася Франція. Надії Парижа і Лондона на примирення з Гітлером були знищені.

З травня до початку серпня 1939 р. між Радянським Союзом, Англією та Францією велися політичні переговори щодо створення системи колективної безпеки.

Переговори завершилися безуспішно, оскільки Радянський Союз вимагав надати одностороннє право на поширення радянських "гарантій" на країни Балтії у разі непрямой "агресії" проти них.

23 серпня 1939 року переговори військових делегацій трьох держав були припинені з ініціативи Радянського Союзу, який цього дня підписав з Німеччиною пакт про ненапад. Пакт і таємний протокол до нього, які підписали Й. Ріббентроп і В. Молотов, передбачали поділ Польщі, передачу під контроль

Радянського Союзу Естонії, Литви, Латвії, Фінляндії. Радянсько-німецькі угоди відкрили маршрут до Другої світової війни. Після того як Радянський Союз і Німеччина спільними зусиллями розгромили Польщу, 28 вересня 1939 року вони підписали ще один безславний документ - Договір про дружбу і кордон.

Після нападу 1 вересня 1939 р. Німеччини на Польщу, Франція та Велика Британія 3 вересня 1939 р. оголосили війну Німеччині, хоч вони й уникали рішучих дій. У квітні - травні гітлерівські війська окупували Бельгію, Нідерланди, Данію, Люксембург, Норвегію, а в червні - Францію.

З нападом Німеччини та її європейських союзників на Радянський Союз розпочався новий період у міжнародних відносинах періоду Другої світової війни. У радянсько-німецькому збройному протистоянні насамперед вбачала свій порятунок Велика Британія. Її прем'єр-міністр У. Черчіль того самого дня, коли почалися воєнні дії між Німеччиною і Радянським Союзом, висловив готовність надати СРСР усю можливу допомогу до повної й беззастережної капітуляції Німеччини. 12 липня 1941 року у Москві між двома країнами було підписано угоду про спільні дії. До перших кроків на шляху створення антинімецької коаліції слід віднести відновлення дипломатичних відносин між Радянською Росією та Чехословацькою Республікою. (18 липня 1941 р.), польським емігрантським урядом (30 липня 1941 р.), переговори з голлістською "Вільною Францією", англо-радянські угоди про введення військ до Ірану (1941 та 1942 рр.).

Важливими діями в напрямі консолідації сил Об'єднаних Націй у боротьбі проти агресорів стали підписання Ф. Рузвельтом та У. Черчілем Атлантичної хартії (14 серпня 1941 р.) і приєднання до неї Радянського Союзу (24 вересня 1941 р.). Під час московських переговорів (29 вересня - 1 жовтня 1941 р.) країнам вдалося досягти домовленостей про англо-радянсько-американське співробітництво, що набуло подальшого розвитку у поширенні на Радянський Союз (6 листопада 1941 р.) дії закону про "ленд-ліз".

Прийнята у січні 1942 р. декларація 26 держав про спільні зусилля Об'єднаних Націй стала етапним явищем на шляху згуртування сил коаліції, а

також утворення в подальшому Організації Об'єднаних Націй (ООН). Англо-радянська (26 травня 1942 р.) та американо-радянська (11 червня 1942 р.) угоди про взаємну допомогу і співпрацю у веденні війни проти агресії завершили процес утворення коаліції держав антинімецького блоку.

Важливе місце у міжсоюзницьких відносинах посідала проблема другого фронту, що перебувала у центрі уваги Вашингтонської конференції (22 грудня 1941 - 14 січня 1942 рр.), переговорів В. Молотова у столиці США (червень 1942 р.), а також конференцій у Касабланці (січень 1943 р.) та Квебеку (серпень 1943 р.). Остаточне рішення про відкриття другого фронту на півночі Франції не пізніше травня 1944 р. виробила Тегеранська конференція лідерів трьох держав Ф. Рузвельта, Й. Сталіна та У. Черчілля (листопад - грудень 1943 р.).

Впродовж війни однією з складних проблем міжсоюзницьких стосунків залишалося врегулювання польсько-радянського кордону. Радянський Союз наполягав на збереженні статус-кво станом на 22 червня 1941 р., тоді як польська сторона вимагала повернення до кордонів станом на 1 вересня 1939 р. Лише у підсумку Потсдамської (Берлінської) конференції (17 липня - 2 серпня 1945 р.) було досягнуто взаємних домовленостей про делімітацію західних і східних кордонів повоєнної Польщі.

На завершальному етапі війни розпочався розпад агресивного блоку держав. Поступово з нього вийшли Італія (липень 1943 р.), Фінляндія, Румунія, Болгарія (вересень 1944 р.), а спроби Угорщини стати на шлях переговорів із країнами антигітлерівської коаліції було припинено підтриманим німцями державним переворотом.

Ялтинська (Кримська) конференція глав трьох держав (4- 11 лютого 1945 р.) підготувала положення повоєнного врегулювання у Європі, згідно яких Радянський Союз діставав вагомі переваги у рішенні долі країн Центральної й Південно-Східної Європи (Болгарії, Югославії, Угорщини, Румунії, Чехословаччини, Польщі) в обмін на зобов'язання після завершення воєнних

дій у Німеччині почати бойові операції проти Квантунської армії на Далекому Сході.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження приходимо до висновку про те, що міжвоєнний час було переплетено цілою мережею тіньових взаємин великих держав, таких Радянський Союз та Веймарська республіка, та країн, які були їм корисні для досягнення різних цілей, від збільшення капіталу до перебудови кордонів цілих країн.

Головним агресором у Другій світовій війні знову виступила Німеччина не дарма, тому що весь час після закінчення Першої світової вона прагнула повернути собі колишню велич, не побажавши примиритися з принизливими нею положеннями Версальського мирного договору. Щороку та щодня перед Німеччиною стояли різні завдання від виходу з міжнародної ізоляції до пошуку союзників для захоплення життєвий простір.

Для Радянської Росії та Веймарської республіки першим великомасштабним рівноправним договором завжди виступатиме Рапальський договір - це була перемога для дипломатії обох країн. Рапальська політика, що проводиться, стала основою політичного і економічного співробітництва між Німеччиною та СРСР.

За допомогою Німеччини Радянський Союз зміг почати проводити індустріалізацію, яка була потрібна на той період часу, а Веймарська республіка, використовуючи ресурси Росії та радянський ринок довгий час зберігала стабільність у своїй економіці.

Економіка Німеччини через всередині ринкові особливості, а саме величезного промислового сектора економіки, який вимагає постійного вливання фінансів для збереження конкурентоспроможності, не може задовольнятися малими ринками, тому попри сформовані економічні відносини з Радянським Союзом Німеччина була змушена почати переорієнтуватися на захід. Це спричинило причину загострення на міжнародній арені через неприязнь Радянського союзу країнами заходу.

Німеччина змогла зміцнити і не була зацікавлена у подальшому продовженні рапальської лінії, через можливість закуповувати сировинні продукти в інших країнах та небажанні німецького уряду ділитися технологіями військового та промислового виробництва. Поступово почав знижуватися рівень економічної взаємодії з СРСР та Рапальський договір був практично скасовано.

Економічним фактором, що впливає на розвиток радянсько-німецьких відносин з негативного боку, завжди була монополія зовнішньої торгівлі, встановлена в Росії задля збереження економічної відокремленості від великих промислових країн, які могли сильно змінити внутрішньо-економічний клімат. Німецькі промислові кола раз намагалися переконати уряд Німеччини у необхідності переговорів з цього приводу, а за необхідності використовувати політичний тиск, але радянське керівництво не збиралося скасовувати монополію, яка зберігала стабільність внутрішньо-економічного розвитку.

Військова співпраця не відігравала першорядної ролі у радянсько-німецьких відносинах, швидше вона використовувалася для досягнення політичних цілей. За підсумками все військово-співробітництво, яке розгорталось між СРСР та Німеччиною, скасовано приходом до влади нацистів, які з ідеологічних міркувань не могли співпрацювати з більшовиками.

Радянсько-німецькі відносини у 1918-1939 роках носили суперечливий і нестабільний характер, проте виникала потреба в економічній та політичній співпраці. Цей період визначався пошуком компромісних рішень назрілих проблем, які стояли перед Європою, а саме вирішення «російського» та «німецького» питання.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Артюков, О. В. Советско-германские отношения в 1925–1933 гг. : дис. ... канд. ист. наук / О. В. Артюков. – М. : [Б.и.], 2001. – 248 с.
2. Ахтамзян А.А. «Дух Рапалло» в отношениях Германии и России в XX веке. Краткий историографический обзор // Вехи российско-германских отношений. Вып. 1. Волгоград, 2001. С. 30-38;
3. Ахтамазян, А. А. Рапальская политика. Советско-германские дипломатические отношения в 1922–1932 годах / А. А. Ахтамазян. – М. : Междунар. отношения, 1974. – 303 с
4. Богатуров А.Д. Системная история международных отношений. Т. I – IV. – М.: НОФМО, 2004. – 2087 с.
5. Богдашкин, А. Американский историк С. У. Гальперин о роли большого бизнеса в истории Веймарской республики/ А. Богдашкин // Берегиня.777.Сова. 2010. №4. С. 99-109.
6. Богдашкин, Ал. Р. Сэсюли и Д. Мартин о деятельности германских монополий в 1918-1933 гг. / Ал. Богдашкин //Берегиня.777.Сова. – 2009. №1. С.74-86.
7. Булатов, В. В. Об экономических последствиях Брест-Литовского мира / Булатов В. В. // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 3: Экономика. Экология. 2011. № 2. С. 34 – 39.
8. Волковичер И. Брестский мир / И. Волковичер. М.; Л.: Госиздат, 1928. — 84с.
9. «Внешняя политика СССР». Т. III, М; 1945, док. № 33. - С. 54-57.
10. Гнедин Е.А. Из истории отношений между СССР и фашистской Германией: Документы и современные комментарии. Нью-Йорк: Хроника, 1977. - 60 с.
- 11.Горлов С.А. Совершенно секретно: Москва-Берлин, 1920-1933. Военно-политические отношения между СССР и Германией. – М., 1999. – С. 87-88
- 12.Горлов С.А. Указ. соч. – С. 126 – 127
- 13.Дипломатический словарь / Гл. ред. А. Я. Вышинский и С. А. Лозовский. - Москва: Гос. изд-во полит. лит. 1948 (Образцовая тип.). – 26 см.

14. Дух Рапалло". Советско-германские отношения 1925-1933 гг. Сборник документов. Москва-Екатеринбург, 1997.
15. Дух Рапалло. Советско-германские отношения : Сб. документов, 1925–1933 / под ред. А. Г. Севостьянова. – Екатеринбург ; М. : Научно-просветительский центр «Университет», 1997. – 286 с.
16. Дьяков Ю.Л., Бушуева Т.С. Фашистский меч ковался в СССР. Красная Армия и рейхсвер. Тайное сотрудничество. 1922—1933. Неизвестные документы. М.: 1992. – 384 с.
17. История дипломатии / под редакцией В. П. Потемкина. - Москва; Ленинград: Государственное издательство политической литературы, 1941 - 1945. Т. 3: Дипломатия в период подготовки второй мировой войны: (1919-1939 гг.). – 883 с
18. Колпакова Н.Л. Внешняя политика Советской России в 1917-1918 гг.: итоги и проблемы изучения // Отечественная и всеобщая история: методология, источниковедение и историография. Брянск, 1993. С. 96-98;
19. Короленков А.В. Накануне: продолжение дискуссии о событиях предвоенной поры // Отечественная история. 2004. №3. С. 170-176;
20. Кулиш В.М. О некоторых актуальных проблемах историографии Великой Отечественной войны // История и сталинизм. М., 1991. С. 298-349;
21. Майский И.М. Воспоминания советского посла в Англии / И.М. Майский. -М.: Наука, 1965.-407 с.
22. Мельников Д., Черная Л. Преступник номер 1. – М.: Изд-во Агентства печати Новости, 1982. - С. 249-250.
23. Мерцалов А.Н., Мерцалова Л.А. Сталинизм и война. М., 1994. 7 Мельтюхов М.И. Современная отечественная историография предистории Великой Отечественной войны (1985-1995). Авт. дисс. М., 1995;
24. Мухин Е.В. Пакт Риббентропа-Молотова в оценках отечественной и зарубежной историографии (Поиски объективного подхода) // Вопросы отечественной и зарубежной истории. Ярославль, 2002. С. 64-69;

25. Невежин В.А. Великая Отечественная война в новейших исследованиях и документальных публикациях // Преподавание истории в школе. 2000. №4. С. 24-29;
26. Павлов Н.В. Внешняя политика Вемарской республики (1919–1932) / Н.В. Павлов // MGIMO.ru. – 2011. – Октябрь. – URL: www.mgimo.ru/study/faculty/mo/keuroam/docs/210929
27. План Дауэса // Составитель Н.Н. Любимов. М.: Финансиздат, 1925. с.268
28. Райкова, В. Брест-Литовский договор и его значение для завершения Первой мировой войны в интерпретации Дж. Ф. Кеннана // Новейшая история России. 2014. № 3. С. 260.
29. Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных РСФСР с иностранными государствами. // Выпуск 1–5. Пг.; М., 1921–1923; Выпуск 1–6. М., 1924–1931
30. Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных РСФСР с иностранными государствами. Вып. 1-5. Пг.; М., 1921-1923; Вып. 1-6. М., 1924-1931.
31. Советско-германские отношения от переговоров в Брест-Литовске до подписания Рапалльского договора : сб. док. – В 2 т. – Т. 2 (1919–1922). – М. : Политиздат, 1971. – 596 с.
32. Советско-германские отношения 1922-1925. Сборник документов. 4.1-2. М., 1977.
33. Советско-германские отношения от переговоров в Брест-Литовске до подписания Рапалльского договора. Сборник документов. М., 1968. 758 с.
34. Советско-германские отношения 1922-1925 гг. Документы и материалы. В 2 ч. Ч. 1. 1922-1924 гг. -М.: Политиздат, 1977. 408 с.
35. Советско-германские отношения 1922-1925 гг. Документы и материалы. В 2 ч. Ч. 2. 3.01.-14.10.1925 г. -М.: Политиздат, 1977. 383 с.

36. Советско-германские отношения от переговоров в Брест-Литовске до подписания Рапалльского договора. В 2 т. Т. 1. 1917-1918 гг. М.: Политиздат, 1968.-758 с.
37. Советско-германские отношения от переговоров в Брест-Литовске до подписания Рапалльского договора. В 2 т. Т. 2. 1918-1922 гг. М.: Политиздат, 1971.-596 с.
38. Советское руководство. Переписка. 1928-1941 гг. / Составители: М.: РОССПЭН, 1999.-519 с.
39. СССР-Германия: 1939-1941. Сборник документов. В 2 кн. Кн. 2. / Составитель Ю.Г. Фельцитинский. Вильнюс: Моклас, 1989. - 192 с.
40. Сообщение о подписании советско-германского торгового-кредитного соглашения 19 августа 1939 г. // Известия. 1939. - 21 августа.
41. Томан Б.А. Великая Отечественная: известное и неизвестное // Вопросы истории КПСС. 1990. №9. С. 83-96; Павленко Н.Г. Сталинистские концепции военной истории // История и сталинизм. М., 1991. С. 350-381;
42. Фураев В.К. Об изучении истории международных отношений и внешней политики СССР // Новая и новейшая история. 1992. №3. С. 3-17.
43. Филимонов И.И. Советско-германские отношения 1939-1941 гг. в отечественной историографии. Авт. дисс. М., 1997; Никифоров Ю.А. Дискуссионные проблемы предыстории Великой Отечественной войны в новейшей отечественной историографии. Авт. дисс. М., 2000.
44. Харин А.Н. Внешняя политика Советской России 1917-1922 гг. в освещении отечественной историографии // Актуальные проблемы истории. Киров, 1998. С. 67-75;